

Uniwersytet Warszawski
Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych

Dariusz Lutek
nr albumu 239150

System ochrony praw człowieka w Kanadzie

*Praca magisterska na kierunku politologia w specjalności nauki polityczne
(jednolite magisterskie)*

Praca wykonana pod kierunkiem
prof. dr hab. Izabeli Malinowskiej
Instytut Nauk Politycznych UW

Warszawa, wrzesień 2012

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora pracy

Świadom odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przez mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami. Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora pracy

Streszczenie pracy

Niniejsza praca stanowi próbę kompleksowego opisu rozwiązań prawnych oraz instytucjonalnych składających się na obowiązujący w Kanadzie system ochrony praw człowieka. W pierwszej części pracy autor przedstawił genezę i istotę praw człowieka jako takich oraz dokonał analizy zarówno zewnętrznych (organizacje międzynarodowe), jak i wewnętrznych (konstytucja, ustawodawstwo federalne i prowincjonalne) źródeł kanadyjskiego systemu ochrony tychże praw. W kolejnej części zostały przedstawione sądowe środki ochrony praw jednostki, w których kluczową rolę odgrywa Sąd Najwyższy. Ostatni rozdział poświęcony został natomiast pozasądowym środkom ochrony praw człowieka, na który składa się instytucja ombudsmana lokalnego oraz system instytucji o charakterze *quasi*-ombudsmańskim i *quasi*-sądowym.

Słowa kluczowe

prawa człowieka, Kanada, ombudsman, Międzynarodowa Organizacja Pracy, Organizacja Państw Amerykańskich, systemy traktatowe, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Kanadyjska Karta Praw i Wolności, sądownictwo, trybunał

Dziedzina pracy, numer kodowy i nazwa

14.100 - politologia

Tytuł pracy w języku angielskim

System for Human Rights Protection in Canada

Wykaz skrótów

ECOSOC – Rada Gospodarcza i Społeczna (ang. *Economic and Social Council*)

MOP – Międzynarodowa Organizacja Pracy

MTS – Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych

OPA – Organizacja Państw Amerykańskich

Spis tabel

Tabela nr 1. Konwencje i organa systemów traktatowych ONZ	25
Tabela nr 2. Traktaty ONZ dotyczące praw człowieka przyjęte przez Kanadę	31
Tabela nr 3. Traktatowe środki ochrony ONZ obowiązujące w Kanadzie	35
Tabela nr 4. Wybrane konwencje OPA przyjęte przez Kanadę	42
Tabela nr 5. Fundamentalne konwencje MOP	46
Tabela nr 6. Kluczowe prowincjonalne ustawy dotyczące praw człowieka	55
Tabela nr 7. Urzędy ombudsmana prowincjonalnego	66
Tabela nr 8. Przykłady federalnych urzędów <i>quasi</i> -ombudsmańskich	69
Tabela nr 9. Prowincjonalne komisje i trybunały praw człowieka	70

Spis treści

Wstęp	8
Rozdział I. Prawa człowieka i ich istota	10
1 Geneza praw człowieka	10
2 Definicja i istota praw człowieka	14
3 Generacje praw człowieka	16
Rozdział II. Źródła praw człowieka w Kanadzie	19
1 Źródła Organizacji Narodów Zjednoczonych	19
1.1 Geneza i istota uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka	19
1.2 System oparty na Karcie Narodów Zjednoczonych	21
1.3 Systemy traktatowe	23
1.4 Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka	26
1.5 Udział Kanady w uniwersalnym systemie ochrony praw człowieka ONZ	26
2 Źródła Organizacji Państw Amerykańskich	36
2.1 Geneza i istota międzyamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka	36
2.2 Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka	38
2.3 Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka	39
2.4 Udział Kanady w regionalnym systemie ochrony praw człowieka OPA	40
3 Źródła organizacji wyspecjalizowanych	43
3.1 Udział Kanady w systemie Międzynarodowej Organizacji Pracy	43
4 Źródła w prawie kanadyjskim	47
4.1 Geneza i istota konstytucjonalizmu kanadyjskiego	47
4.2 Konstytucja i ustawodawstwo federalne	48
4.3 Ustawodawstwo prowincjonalne	54

Rozdział III. Sądowe środki ochrony praw człowieka w Kanadzie	56
1 Kanadyjski model systemu sądowego	56
2 Sądy federalne	57
3 Sądy prowincjonalne	59
4 Sądy wyspecjalizowane	60
Rozdział IV. Pozasądowe środki ochrony praw człowieka w Kanadzie	62
1 Instytucja ombudsmana	62
1.1 Istota kanadyjskiego modelu instytucji ombudsmana	62
1.2 System instytucji ombudsmanów prowincjonalnych	64
2 Inne instytucje pozasądowej ochrony praw człowieka	67
2.1 Instytucje <i>quasi</i> -ombudsmańskie i <i>quasi</i> -sądowe	67
2.2 Prokuratura	71
Zakończenie	73
Bibliografia	75
Załącznik nr 1. Kanadyjska Karta Praw i Wolności	81
Załącznik nr 2. Kanada a konwencje MOP	89

Wstęp

Pomimo przyrodzonego i uniwersalnego charakteru, który się im przypisuje, prawa człowieka są jednym z najmłodszych pojęć w słowniku polityki. Niemniej w ciągu ostatniego stulecia zdążyły stać się jednym z najważniejszych terminów dotyczących życia społecznego, a także na stałe zagościły jako ważny element dyskursu na arenie międzynarodowej. Stąd warto przyjrzeć się rozwiązaniom gwarantującym ochronę tychże praw w poszczególnych krajach. Autor niniejszej pracy wybrał system funkcjonujący w Kanadzie ze względu na szerokie uczestnictwo tego państwa w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka, a także rozbudowane rozwiązania wewnętrzne, które stanowią obecnie jeden z filarów otwartego społeczeństwa kanadyjskiego.

Jak każdy system ochrony prawnej, tak samo i ten funkcjonujący w Kanadzie, może być opisany na dwóch płaszczyznach: teoretycznej (obowiązujące rozwiązania prawne) oraz praktycznej (stan faktyczny). W niniejszej pracy autor postawił sobie za cel opisanie kanadyjskiego systemu od strony czysto teoretycznej, prezentując jego formalne rozwiązania o charakterze instytucjonalno-prawnym. W niektórych przypadkach porusza wątki rzeczywistego funkcjonowania tego systemu, jednak robi to jedynie w celu zaznaczenia najistotniejszych problemów związanych z realizacją gwarantowanych przezeń rozwiązań.

Z powodu skromnego dorobku nauki polskiej dotyczącego ochrony praw człowieka w Kanadzie, zebranie materiałów do niniejszej pracy wymagało od autora wiele trudu. Nieocenioną wartość okazały się mieć źródła internetowe, w tym przede wszystkim oficjalne strony administracji kanadyjskiej i licznych organizacji międzynarodowych, a także wsparcie przyjaciół autora, którzy pomogli mu zdobyć cześć niedostępnej w Polsce

literatury. Niewielka ilość przeprowadzonych w Polsce studiów nad szczegółowymi kwestiami dotyczącymi sądowych i pozasądowych środków ochrony praw człowieka w Kanadzie implikuje także problemy związane terminologią i nazewnictwem. Spośród przytaczanych w polskiej literaturze tłumaczeń nazw urzędów, aktów prawnych itp. autor wybierał te, które jego zdaniem są najbardziej trafne, pozwalając sobie także na dokonanie własnych tłumaczeń w niektórych przypadkach. W celu usystematyzowania nazewnictwa obok polskich tłumaczeń autor zamieścił, tam gdzie to wydawało się potrzebne, nazewnictwo w brzmieniu oryginalnym.

Sama praca składa się z czterech rozdziałów, do których autor dołączył dwa załączniki uzupełniające jej treść. W rozdziale pierwszym autor podjął próbę zdefiniowania i opisanie genezy oraz istoty praw człowieka jako takich, przytaczając historyczny rozwój ich zakresu zarówno przedmiotowego, jak i podmiotowego. Rozdział drugi został poświęcony źródłom kanadyjskiego systemu ochrony praw człowieka. Autor rozpoczął ich analizę od opisu rozwiązań pochodzących z prawa kluczowych organizacji międzynarodowych, których Kanada jest członkiem, a zakończył na wnikliwej analizie fundamentalnego aktu prawnego, jakim jest *Kanadyjska Karta Praw i Wolności* z 1982 roku. Rozdział trzeci opisuje strukturę kanadyjskiego wymiaru sprawiedliwości, który jest podstawą systemu ochrony praw człowieka w Kanadzie. Podczas pracy nad tym rozdziałem okazało się, że część informacji zawartych w polskiej literaturze przedmiotu jest zdezaktualizowana. Stąd autor, korzystając ze źródeł zagranicznych, postarał się stworzyć obraz aktualnego stanu rzeczy. W ostatnim, czwartym, rozdziale autor prezentuje podstawowe *quasi-* i pozasądowe środki ochrony praw człowieka dostępne w Kanadzie, takie jak Kanadyjska Komisja Praw Człowieka, instytucja ombudsmana czy prokuratura.

Jak zostało wspomniane wyżej autor dołączył do niniejszej pracy dwa załączniki. Pierwszym jest przetłumaczona na język polski treść wspomnianej *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności*, drugi to lista wiążących Kanadę konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy, która uzupełnia część pracy poświęconą tej organizacji.

Na zakończenie autor chciałby podziękować swojej promotorce, prof. dr hab. Izabeli Malinowskiej, za wyrozumiałość i nieocenione wsparcie okazane mu podczas pisania niniejszej pracy.

Rozdział I.

Prawa człowieka i ich istota

1 Geneza praw człowieka

Rozpoczynając analizę systemu ochrony praw człowieka funkcjonującego w Kanadzie, należy pokrótce przedstawić pochodzenie i wyjaśnić istotę praw człowieka jako takich. Badacze zwracają bowiem uwagę na fakt, że ich rozwój następował w sposób nieciągły, a zakres zarówno podmiotowy, jak i przedmiotowy, nie był na przestrzeni dziejów kwestią oczywistą.

R. Kuźniar odnajduje korzenie praw człowieka, a właściwie idei, które można by uznać za ich pierwotną formę, już w czasach starożytnych¹. Początkowo były one przedmiotem refleksji na gruncie etyki, filozofii i myśli społecznej. Analizując poglądy sofistów, stoików czy Arystotelesa można zauważyć, że wątki związane z wolnością i równością obywateli oraz prymatem prawa naturalnego (rozumianego jako prawa wspólnego wszystkim ludziom) nad prawem stanowionym były jednym z istotnych tematów refleksji intelektualnej tamtego okresu. Jednocześnie możemy odnaleźć pierwotne formy uregulowań prawnych w tej materii. Przykładami mogą być Kodeks Hammurabiego czy też wielkie kodyfikacje Justyniana z czasów cesarstwa rzymskiego. Prawa zawarte w tych systemach miały jednak charakter ekskluzywny. Dotyczyły jedynie grupy “obywateli”, czyli mieszkańców cieszących się statusem ludzi wolnych. Niewolnictwo,

¹ R. Kuźniar, *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 19-20.

które we współczesnym rozumieniu praw człowieka jest jednym z najcięższych naruszeń tychże praw, było wówczas powszechnie akceptowane.

Rozważania na temat idei praw przysługujących ludziom z natury powracają w myśli judeochrześcijańskiej. W Nowym Testamencie można odnaleźć założenie o równości ludzi bez względu na ich pochodzenie, status społeczny czy płeć², a pisma myślicieli chrześcijańskich poruszają kwestię boskiego pochodzenia porządku rzeczy w świecie, określanych częstokroć jako “prawa naturalne”. Średniowieczny filozof – Św. Tomasz z Akwinu – wnioskował z tego ostatniego założenia, że praw naturalnych (*lex naturalis*) z racji ich istoty nie nadaje władza, lecz są one nieodłączną częścią porządku świata i samej natury ludzkiej, którą obdarzył człowieka Stwórca. W rezultacie władca zobowiązany jest do poszanowania praw natury, co gwarantuje rządy sprawiedliwe i pokój, o którym szerzej traktował w swoich pracach Św. Augustyn. Warty uwagi jest fakt, że to właśnie w czasach Średniowiecza powstał akt prawny, który powszechnie uznawany jest za początek kodyfikacji praw człowieka. Mówimy tutaj o przywileju *Magna Carta Libertatum* z roku 1215 wydanym przez Jana bez Ziemi stanowiącym podstawę swobód obywatelskich, a także konstytucyjnych ograniczeń władzy króla w ówczesnej Anglii. Należy przy tym pamiętać, że w praktyce przywileje zawarte w *Wielkiej Karcie* przysługiwały jedynie wyższym warstwom społecznym złożonym z ludzi wolnych. Stąd podobnie jak w epoce wcześniejszej, trudno w dalszym ciągu mówić o ich powszechnym charakterze.

Kolejnym etapem w rozwoju myśli o prawach człowieka było pojawienie się szkoły prawa natury. Wyrosła ona na podłożu epoki Odrodzenia, humanizmu, rodzącego się kapitalizmu oraz intensywnie rozwijającej się techniki. Renesans przyniósł ze sobą niejako dookreślenie istoty i rozpoczęcie tworzenia katalogu praw człowieka, który stanowi fundament współczesnego ich rozumienia. Nowożytna refleksja nad prawami człowieka nie była jednak prostym przedłużeniem myśli średniowiecznej czy nawet renesansowej, lecz stanowiła wyraźną reakcję na absolutyzm, w którym jednostka w zderzeniu z władzą i wolą monarchy nie miała żadnych praw ani wolności³. Mówiąc o szkole natury, należy wymienić Hugona Grocjusza, Tomasza Hobbesa i Johna Locke’a. Temu ostatniemu badacze przypisują szczególny wkład w rozwój myśli o prawach

² Por. *List Św. Pawła do Galatów*, Ga 3:28.

³ W. Osiatyński, *Filozofia i historia praw człowieka*, [w:] A. Rzepliński (red.), *Prawa człowieka a policja. Problemy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 1994, s. 35.

człowieka. W jednym ze swoich dzieł wskazał bowiem na trzy uprawnienia zaliczane do triady przyrodzonych praw przynależnych każdemu człowiekowi (*Dwa traktaty o rządzie*, 1690). Są nimi następujące prawa: do życia, wolności i mienia. J. Locke podkreślał także ich niezbywalny charakter, dodając do nich zasadę tolerancji religijnej, której poświęcał szczególną uwagę (*List o tolerancji*, 1689)⁴. Był także prekursorem teorii umowy społecznej, która została rozwinięta w wiekach późniejszych. Warto w tym miejscu podkreślić, że wspomniana triada stanowi fundament liberalnej koncepcji praw człowieka, która jest podstawą współczesnego rozumienia tych praw⁵, a także systemów ich ochrony.

Teorie prawa natury i umowy społecznej zostały przejęte, a następnie rozwinięte przez Oświecenie (Monteskiusz, *O duchu praw*, 1748; J. J. Rousseau, *Umowa społeczna*, 1762). Postulowany w nich kontraktualizm zakłada, że państwo powstało w wyniku zawarcia przez ludzi żyjących w stanie natury (będącej stanem chaosu) swego rodzaju umowy w celu ochrony swoich interesów, bezpieczeństwa i wolności. Zastrzec należy, że prawo pozytywne stanowione przez władze nie może ograniczać wspomnianych naturalnych praw i wolności jednostek. Monteskiusz postulował także wprowadzenie trójpodziału władzy, aby zapobiec tyrańskim zapędom rządzących. Na straży praw jednostek miały stanąć niezależne sądy. Ponadto trójpodział miał także wprowadzić mechanizm równoważenia się legislatywy, egzekutywy i judykatury. J. J. Rousseau podkreślał natomiast istotną rolę równości i woli społeczeństwa, jako elementów istotnych do zapewnienia równowagi społecznej⁶. Idee Oświeceniowe przygotowują grunt do nadchodzących radykalnych zmian w rzeczywistości życia społecznego. W XVII wieku doszło do rozszerzenia swobód obywatelskich w Anglii. Powstały dwa istotne z punktu widzenia historii praw człowieka dokumenty. Są nimi: *Habeas Corpus Act* z 1679 roku oraz *Bill of Rights* z 1689 roku, które poszerzały prawa i wolności obywateli oraz ograniczały władze królewską⁷.

Krokiem milowym w procesie rozwoju myśli o prawach człowieka było proklamowanie amerykańskiej *Deklaracji Niepodległości* (1776) oraz powstanie

⁴ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 17.

⁵ I. Malinowska, *Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa*, Elipsa, Warszawa 1994, s. 18.

⁶ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *op. cit.*, s. 18-19.

⁷ R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 24.

francuskiej *Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela* (1789). Oba dokumenty są wynikiem wielkich rewolucji społecznych, które zrewidowały rozumienie praw człowieka i zapoczątkowały kodyfikację tychże praw na szeroką skalę. Odwoływały się koncepcji prawa naturalnego i opisaney wyżej doktryny liberalnej. Stanowiły także podstawę do późniejszych rozwiązań konstytucyjnych zawierających przepisy o ochronie interesów, praw i wolności jednostek. Ich ochrona pozostawiała jednak w dalszym ciągu domeną prawa wewnętrznego państwa, a rozwiązania dotyczą głównie praw i wolności indywidualnych.

Wiek XIX i początek wieku XX oznaczają dalszy rozwój kapitalizmu. Konstytucyjne formy rządów stają się coraz bardziej popularne, a rozwijająca się gospodarka sprzyja tworzeniu się klasy robotniczej. W nowych realiach klasyczna doktryna liberalna sformułowana w wiekach poprzednich przestaje się sprawdzać. Pojawia się potrzeba stworzenia ustawodawstwa socjalnego. Indywidualistyczne prawa i wolności zostają wzbogacone o element roli społeczeństwa w życiu jednostki, wskazując na rolę gwarancji materialnych dla praw ekonomicznych i socjalnych. Warto w tym miejscu zaznaczyć rolę inicjatyw podejmowanych przez Ligę Narodów w zakresie prawa pracy⁸.

Rozwój praw człowieka został zaburzony przez pojawienie się faszyzmu we Włoszech i narodowego socjalizmu w hitlerowskich Niemczech. Odrzucały one w całości idee wolności i godności człowieka, podporządkowując jednostkę społeczeństwu i państwu. Państwo totalitarne ingerowało w każdą sferę życia obywateli, wymuszając bezwzględne posłuszeństwo pod rygorem wykluczenia bądź fizycznej eksterminacji. Wartość człowieka określana była poprzez jego użyteczność przy realizacji celów państwa. Dodatkowo eugeniczne pseudoteorie o wyższości jednych ras nad innymi doprowadziły do zupełnego braku poszanowania osoby ludzkiej i odarcia wartości, jaką jest życie ludzkie, z jakiegokolwiek godności. Najbardziej jaskrawym przykładem są tutaj obozy zagłady.

Reakcją na traumę wywołaną przez reżimy totalitarne z lat 30. i 40. XX wieku było powstanie uniwersalistycznego systemu Narodów Zjednoczonych, który szerzej zostanie opisany w kolejnym rozdziale niniejszej pracy. Zapowiedzią tego systemu było powstanie *Karty Atlantyckiej* z 14 sierpnia 1941 roku (“prawo wszystkich ludów do wybrania sobie formy rządu pod jakimi chce żyć”, prawo do życia w wolności “od strachu i niedostatku”)

⁸ *Ibidem*, s. 26-27.

oraz *Deklaracji Narodów Zjednoczonych* z 1942 roku (prawo do “ochrony życia, wolności, niepodległości i swobody religijnej oraz zachowania praw człowieka i sprawiedliwości”). Na kanwie tych dokumentów oraz późniejszej *Karty Narodów Zjednoczonych* z 1945 r. , powołującej formalnie do życia ONZ, rozpoczął się proces internacjonalizacji ochrony praw człowieka⁹. W tym miejscu warto zauważyć, że badacze kanadyjscy, w tym W. A. Schabas, odnajdują w założeniach ideowych oenzetowskich dokumentów fundament dla późniejszych rozwiązań wewnętrznych prawa kanadyjskiego, których rezultatem było powstanie najważniejszych rozwiązań w krajowym systemie prawnym kanady. Do tych rozwiązań należy zaliczyć dwa dokumenty o znaczeniu fundamentalnym: *Canadian Bill of Rights* z 1960 roku oraz *Canadian Charter of Rights and Freedoms* z 1982 roku¹⁰. Będzie o nich szerzej mowa w dalszej części niniejszej pracy.

2 Definicja i istota praw człowieka

Przechodząc do określenia znaczenia i istoty samego pojęcia praw człowieka należy zaznaczyć, że nie istnieje jedna wyczerpująca definicja tego terminu. Trudności definicyjne spowodowane są mnogością podejść filozoficznych dotyczących tej materii oraz faktem, że znajdują się ona w obszarze zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Na potrzeby niniejszej pracy przymniemy definicję praw człowieka przedstawioną przez W. Osiatyńskiego w wykładzie przygotowanym dla Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, w którym stwierdza, że prawa człowieka “to powszechne prawa moralne o charakterze państwowym, przynależne każdej jednostce w jej kontaktach z państwem.”¹¹ W tym samym wykładzie dokonuje także trzech istotnych założeń. Pierwsza teza dotyczy ograniczonego charakteru władzy państwa. Druga zakładała autonomię jednostki, która nie może być naruszona przez żadną władzę. Natomiast trzecia teza zakłada, że każda jednostka może domagać się ochrony swoich praw, o czym będzie szerzej mowa poniżej.

⁹ *Ibidem*, s. 58-59.

¹⁰ W. A. Schabas, *Canada and Adoption of the Universal Declaration of Human Rights*, “McGill Law Journal”, vol. 43, 1998, s. 405-406.

¹¹ W. Osiatyński, *Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka*, [w:] *Szkola praw człowieka. Teksty wykładów*, Zeszyt 1, Wydawnictwo Exit, Warszawa 1996, s. 14.

Znając definicję, należy określić istotę praw człowieka. Trafnie i zwięźle przedstawił ją F. Compagnoni, przytaczając w swojej książce następujące stwierdzenie:

“(…) można powiedzieć, że prawa człowieka są prawami przed- i ponadpaństwowymi; są wrodzone i niezbywalne; ich ważność nie jest związana z uznaniem lub jego brakiem ze strony państwa; pochodzą one z ponadpozytywnego źródła prawa naturalnego lub boskiego, bądź też – rezygnując z odwoływania się do metafizyki – wywodzące się z samego faktu bycia człowiekiem.”¹²

Innymi słowy prawa człowieka są: powszechne, przyrodzone, niezbywalne i pierwotne w stosunku do państwa (naturalne). Posiadają je wszyscy ludzie bez względu na swoje pochodzenie, płeć, pozycję społeczną itd., ponieważ stanowią istotę ich człowieczeństwa. Praw tych nie może pozbawić jednostki żadna władza, ponieważ jest ona wtórna w stosunku do tychże praw. Prawo stanowione w tym zakresie nie ma charakteru konstytucyjnego, lecz stanowi jedynie deklarację ich poszanowania. Ponadto niezbywalność praw człowieka należy także rozumieć jako brak możliwości zrzeczenia się ich przez jednostkę, chociażby ta dobrowolnie wyraziła taką wolę. Stad też możemy mówić o niepodzielności praw człowieka, gdyż przysługują one jednostkom w całości i nie może ona być pozbawiona ich w żadnym zakresie.

Wspomniana powyżej teza o istnieniu możliwości roszczenia respektowania praw człowieka przez państwo, a także, idąc dalej, ochrony jednostki przed naruszeniem jej praw ze strony innych jednostek, implikuje potrzebę stworzenia systemu ochrony prawnej w tej materii. Państwo, a także społeczność międzynarodowa, tworzą takie systemy, na które składają się gwarancje materialne, czyli te związane z uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi oraz gwarancje formalne odnoszące się do systemu polityczno-prawnego, obejmujące instytucje i system prawny. W tym ostatnim możemy wyróżnić dwie grupy praw: materialne i proceduralne. Te pierwsze oznaczają konkretne wolności i prawa przysługujące każdemu człowiekowi, takie jak wolność słowa, sumienia czy wyznania. Mówmy tu o pewnym otwartym katalogu, który może być przedmiotem rozszerzenia.

¹² F. Compagnoni, *Prawa człowieka: geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000, s. 48.

Druga grupa to prawa dotyczące dostępnych sposobów działania oraz związanych z nimi instytucji umożliwiających dochodzenie swoich praw (ochrona praw człowieka)¹³. Są nimi instytucje i procedury sądowe, działalność rzeczników praw obywatelskich, a także, w szerszym rozumieniu tych praw warunki stworzone do funkcjonowania organizacji pozarządowych, które powstają w celu monitorowania poczynań rządu w dziedzinie ochrony praw człowieka.

Kończąc rozważania definicyjne, należy pokrótce omówić różnicę pomiędzy prawami podstawowymi a prawami i wolnościami obywatelskimi. Prawami podstawowymi nazwiemy te prawa człowieka, które zostały zapisane, czy raczej, jak zostało wspomniane powyżej, potwierdzone w konstytucji, natomiast prawami obywatelskimi określimy te uprawnienia obywateli danego państwa wyprowadzone z prawa w sensie przedmiotowym służące ochronie jego interesów. Pod pojęciem wolności obywatelskich (wolności osobistych) należy natomiast rozumieć te uprawnienia, które nie wywodzą się z prawa w sensie przedmiotowym. W tym przypadku prawo stanowione może jedynie oznaczyć ich granice, nie naruszając ich istoty¹⁴.

3 Generacje praw człowieka

Mówiąc o prawach człowieka, nie sposób nie wspomnieć o ich rozwoju przedmiotowym. Na przestrzeni dziejów ich katalog poszerzał się, znajdując potwierdzenie w kolejnych aktach prawa stanowionego. Najbardziej popularną próbą kategoryzacji praw człowieka jest koncepcja K. Vasaka dotycząca generacji praw człowieka¹⁵. Wyodrębnił on trzy generacje, przy tym należy zaznaczyć, że podział ten nie stanowi próby hierarchizacji tychże praw. Powinny być natomiast traktowane jako niepodzielna całość.

Według koncepcji K. Vasaka, mając jednocześnie na uwadze przedstawiony we wcześniejszej części niniejszej pracy rozwój historyczny, pod pojęciem praw pierwszej generacji rozumie się te prawa obywatelskie i polityczne, które zostały sformułowane

¹³ T. Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2004, s. 11.

¹⁴ I. Malinowska, *op. cit.*, s. 6.

¹⁵ Por. K. Vasak, *A 30-year Struggle – The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, “The UNESCO Courier”, November 1977, s. 28-29.

podczas rewolucji francuskiej i amerykańskiej z końca XVIII wieku, a w czasach współczesnych znalazły odzwierciedlenie w zapisach większości konstytucji oraz w prawie międzynarodowym. Odnoszą się one do praw i wolności naturalnych przysługującym każdej jednostce z racji jej istnienia. Obejmują one prawa egzystencjalne (związane z egzystencją fizyczną, psychiczną i prawną), prawa wolnościowe (ochrona prywatności, wolność poruszania się, prawa dotyczące sfery duchowej i związane z możliwością komunikowania się jednostki z innymi) oraz prawa demokratycznego uczestnictwa (prawa do politycznego uczestnictwa *sensu stricto*, wolności polityczne, demokratyczna równość)¹⁶.

Druga generacja praw człowieka to prawa gospodarcze, socjalne i kulturalne. Akcent kładziony jest tutaj na pojęcie równości. Zapewnienie równości obywateli, poprzez gwarancje zarówno formalne, jak i materialne, sprzyjają szerszemu uczestnictwu ludzi w życiu polityczno-społecznym i realizacji jednostki w społeczeństwie. Prawa drugiej generacji również znalazły swój wyraz w wielu aktach prawnych na szczeblach krajowym i międzynarodowym¹⁷.

Kolejną, trzecią, generacją praw człowieka są kolektywistyczne prawa solidarnościowe. W odróżnieniu od praw pierwszej i drugiej generacji, które określają prawa i wolności jednostkom wobec państwa, prawa trzeciej generacji obejmują “prawa ludów wobec wspólnoty międzynarodowej”¹⁸. Adresatem praw stają się zatem całe społeczności, narody czy grupy społeczne. Do tej generacji praw zalicza się tradycyjnie: prawo do pokoju, do rozwoju, do środowiska naturalnego, do komunikowania się, do wspólnego dziedzictwa ludzkości (rozumianego jako dziedzictwo kulturalne oraz jako niektóre ziemskie zasoby naturalne) oraz do pomocy humanitarnej¹⁹.

Podsumowując analizę zakresu podmiotowego i przedmiotowego praw człowieka na przestrzeni dziejów, nasuwa wniosek, że w kwestii ich podmiotowości, ewoluowały one od podejścia zbiorowego (stany, klasy) do skrajnie indywidualistycznego, podkreślającego

¹⁶ M. Nowak, *Trzy generacje praw człowieka. Ich znaczenie w świetle przesłanek ideowych i historycznych oraz w świetle ich genezy*, [w:] B. Banaszak, *Prawa człowieka: geneza, koncepcje, ochrona*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 107-112.

¹⁷ *Ibidem*, s. 115.

¹⁸ *Ibidem*, s. 117.

¹⁹ Por. K. Drzewicki, *Trzecia generacja praw człowieka*, “Sprawy Międzynarodowe”, nr 10, 1983.

rolę wolności i autonomii jednostki. Natomiast w aspekcie przedmiotowości możemy zauważyć tendencję odwrotną. Początkowo przedmiotem rozważań o prawach człowieka były indywidualne uprawnienia i wolności nadane jednostkom, podczas gdy obecnie mówi się o prawach i wolnościach przypisanych całym grupom społecznym czy narodom. Autonomia jednostki, tak istotna w osiemnastowiecznej klasycznej koncepcji liberalnej, została uzupełniona o ideę godności jednostki²⁰ oraz o prawa kolektywistyczne i prawa chroniące interesy mniejszości.

Zaprezentowany podział na generacje praw człowieka znalazł swoje odzwierciedlenie w kolejnych dokumentach uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka. Został on opisany w następnym rozdziale niniejszej pracy ze szczególnym uwzględnieniem uczestnictwa Kanady oraz obowiązujących w niej mechanizmów wynikających z dostępnych mechanizmów oenzetowskiego systemu. Ponadto przedstawione zostały pozostałe międzynarodowe zobowiązania Kanady dotyczące ochrony praw człowieka wynikające z jej członkostwa w organizacjach regionalnych i wyspecjalizowanych, a także dokonano analizy prawodawstwa federalnego (w tym konstytucji) oraz prowincjonalnego tej dziedzinie.

²⁰ Por. W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011, s. 59.

Rozdział II.

Źródła ochrony praw człowieka w Kanadzie

1 Źródła Organizacji Narodów Zjednoczonych

1.1 Geneza i istota uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka

Podstawą międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka jest system stworzony w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Niemniej należy podkreślić, że jeszcze w okresie przed II wojną światową zarówno w Kanadzie, jak i innych państwach, nie istniał żaden uniwersalny system ochrony tychże człowieka, który obejmowałby większość populacji globu. Dotychczasowe rozwiązania odwołujące się do ochrony praw takich jak równość, prawo do życia czy prawo do własności, jak zostało już wspomniane we wcześniejszej części pracy, były z reguły domeną prawa wewnętrznego danego państwa. Poszczególne kraje same decydowały, czy i jakie prawa człowieka będą respektować, promować i chronić. Nieśmiały próbami kodyfikacji uregulowań związanych z podstawowymi prawami ludzi na szczeblu międzynarodowym były jedynie traktaty humanitarne czy też konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy²¹.

Zmiana nastąpiła w momencie utworzenia ONZ. U podstaw jej powstania leży chęć zapewnienia poszanowania istoty ludzkiej jako takiej, której godność została zanegowana przez totalitarne reżimy podczas II wojny światowej. Jeszcze w trakcie trwania działań

²¹ A. Łopatka, *System Międzynarodowej Ochrony Praw Człowieka*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000, s. 69.

wojennych Prezydent Stanów Zjednoczonych F. D. Roosevelt ogłosił w swoim przemówieniu z dnia 6 stycznia 1941 roku koncepcję powojennego porządku międzynarodowego opartego na czterech wolnościach: od strachu (w kontekście zbrojeń), od nędzy, wolności słowa oraz wyznania²². W tym duchu podpisano w San Francisco *Kartę Narodów Zjednoczonych* z dnia 26 czerwca 1945 roku, formalnie powołującą ONZ do życia. Zawierała ona deklarację wiary sygnatariuszy w “podstawowe prawa człowieka, w równouprawnienie kobiet i mężczyzn, w równość narodów małych i dużych”, uznając za cel organizacji efektywną współpracę międzynarodową w rozwiązywaniu problemów o charakterze gospodarczym, społecznym i kulturalnym, a także popieranie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności bez względu na rasę, płeć, język czy religię (art. 1, 55 i 56)²³. W celu realizacji tychże celów *Karta Narodów Zjednoczonych* powołała odpowiednie organa, o których szerzej będzie mowa w dalszej części niniejszego podrozdziału.

Kolejnym krokiem w procesie tworzenia uniwersalnego systemu Narodów Zjednoczonych, było sformułowanie jasnych i precyzyjnych standardów w dziedzinie ochrony praw człowieka. Pierwszą próbą były prace nad *Powszechną Deklaracją Praw Człowieka* z dnia 10 grudnia 1948 roku, w których jednym z kluczowych autorów był kanadyjski prawnik J. P. Humphrey²⁴. Kontynuacją, a także w pewnym sensie zwieńczeniem procesu internacjonalizacji praw człowieka było uchwalenie międzynarodowych *Paktów Praw Człowieka* (ang. *International Bill of Rights*) z 1966 roku, składających się z: *Międzynarodowego Paktu Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych* oraz *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*²⁵. Określają one podstawowy katalog praw i wolności, które muszą być respektowane przez Państwa-Strony. Oba te dokumenty są odzwierciedleniem katalogów I i II generacji praw człowieka, o których była mowa w poprzednim rozdziale.

²² R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 58.

²³ A. Łopatka, *op. cit.*, s. 70.

²⁴ Oficjalna strona internetowa Organizacji Narodów Zjednoczonych, <http://www.un.org>, dostęp: 11.09.2012r.; Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Dziedzictwa Kanady, <http://www.pch.gc.ca>, dostęp: 11.09.2012 r.

²⁵ B. Banaszak (red.), *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 57-58.

System ochrony praw człowieka stworzony w ramach ONZ cechuje się powszechnością, którą należy rozumieć w dwojaki sposób, zwracając uwagę na następujące aspekty: terytorialny i moralny. Pierwszy odwołuje się do geograficznego zasięgu systemu, który obejmuje w praktyce cały świat, co odróżnia go od systemów regionalnych. Natomiast aspekt moralny należy rozumieć jako pewien wspólny system wartości, który Narody Zjednoczone uznają jako fundament systemu ochrony praw człowieka. Ochrona tychże praw w ramach oenzetowskich rozwiązań ma także charakter unikalny. Jest bowiem jedynym kompleksowym mechanizmem gwarancji i kontroli przestrzegania praw człowieka przez poszczególne rządy. Uczestniczy w nim także największa liczba podmiotów²⁶.

Pomimo swojego powszechnego i unikalnego charakteru, całokształt działalności systemu ochrony praw człowieka ONZ uznaje pierwotną odpowiedzialność władz poszczególnych państw za promocję i ochronę tychże praw. Społeczność międzynarodowa jedynie wspiera tym samym proces implementacji praw człowieka i zapobiegania ich naruszeniom. Podkreśla się również zależność pomiędzy demokracją i stopniem rozwoju a poszanowaniem dla praw człowieka²⁷.

Sam system ONZ oparty jest na dwóch filarach. Pierwszym jest Rada Praw Człowieka (wcześniej Komisja Praw Człowieka) wraz z przypisanymi jej mechanizmami kontrolnymi, drugim zaś organy kontrolne powołane w ramach systemów traktatowych. Omówienie obu filarów nastąpi poniżej.

1.2 System oparty na Karcie Narodów Zjednoczonych

Karta Narodów Zjednoczonych stanowi fundament działania ONZ oraz powołuje do życia jej podstawowe organa, w tym Radę Gospodarczą i Społeczną (ECOSOC). Odpowiada ona za inicjowanie i prowadzenie badań w sprawach międzynarodowych dotyczących gospodarki, spraw socjalnych, oświatowych, zdrowia i zagadnień z tym związanych (art. 62 ust. 1). Może także wydawać zalecenia Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ, państwom członkowskim oraz organizacjom wyspecjalizowanym w kwestiach

²⁶ *Ibidem*, s. 60-61.

²⁷ A. Łopatka, *op. cit.*, s. 73.

związanych z promocją i poszanowaniem praw człowieka oraz podstawowych wolności (art. 62 ust. 2). W celu realizacji tego ostatniego ECOSOC na podstawie art. 68 *Karty Narodów Zjednoczonych* powołała na mocy rezolucji z dnia 16 lutego 1946 roku Komisję Praw Człowieka oraz Komisję do spraw Statusu Kobiet.

Komisja Praw Człowieka, od 2006 roku zastąpiona przez nowopowstałą Radę Praw Człowieka na podstawie *Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr A/RES/60/251*, była pomocniczym organem ECOSOC. Stanowiła forum zajmujące się ochroną i promowaniem praw człowieka w świecie. Przedstawiała zalecenia oraz sprawozdania dotyczące realizacji konwencji dotyczących tychże praw, ochrony mniejszości czy zapobiegania wszelkim formom dyskryminacji. W celu wykonania swoich zadań mogła powoływać podkomisje i grupy robocze, a także wyznaczać specjalnych sprawozdawców w celu wykonania określonego zadania. Ponadto otrzymywała od Wysokiego Komisarza do spraw Praw Człowieka sprawozdania dotyczące działań podjętych przez Narody Zjednoczone w celu promowania i ochrony praw człowieka w poszczególnych krajach²⁸. Dodatkowo od 1979 roku Komisja Praw Człowieka wyposażona była w mechanizmy reagowania na poważne i masowe naruszenia praw człowieka. Obejmowały one tzw. procedury specjalne, czyli tworzenie mandatów krajowych lub mandatów tematycznych oraz działania w ramach poufnej procedury skargowej ("Procedura 1503"), oznaczającej prowadzenie działań przez grupy robocze (ang. *Working Group*) na podstawie zawiadomień pochodzących od osób indywidualnych lub organizacji pozarządowych²⁹.

Jak już zostało wspomniane, obecnie miejsce Komisji Praw Człowieka zajęła Rada Praw Człowieka, która stała się organem pomocniczym Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Tym samym jej ranga została podniesiona. Oprócz przejęcia dotychczasowych obowiązków swojej poprzedniczki i rozpoczęcia procesu udoskonalania istniejących już procedur i mechanizmów, Rada Praw Człowieka została wyposażona w nowy instrument umożliwiający przeprowadzanie powszechnych okresowych przeglądów (ang. *Universal Periodic Review*) wypełniania przez każde Państwo-Stronę zobowiązań związanych z przestrzeganiem i ochroną praw człowieka³⁰.

²⁸ *Ibidem*, s. 82-84.

²⁹ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 63-65, 78-79.

³⁰ Oficjalna strona internetowa Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.univ.un.org.pl>, dostęp: 11.09.2012 r.

1.3 Systemy traktatowe

Obok przedstawionego wyżej systemu opartego o *Kartę Narodów Zjednoczonych*, w ramach uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka ONZ funkcjonuje także tak zwany system traktatowy. Jest on oparty jest na siedmiu konwencjach zestawionych w Tabeli nr 1 oraz związaną z nimi działalnością ciał traktatowych (ang. *Treaty Bodies*), mających za zadanie nadzorowanie oraz implementację postanowień odpowiednich traktatów.

W przeciwieństwie do systemu ochrony praw człowieka opartego na *Karcie Narodów Zjednoczonych*, systemy traktatowe nie obejmują wszystkich członków ONZ. Przystąpienie do nich zależy jedynie od chęci władz danego kraju i dokonuje się poprzez ratyfikację konkretnych konwencji, będących wielostronnymi umowami międzynarodowymi. Oznacza to, że dany kraj nie musi uczestniczyć we wszystkich systemach naraz. Państwa-Strony mogą także wносить zastrzeżenia do niektórych punktów konwencji lub nie ratyfikować protokołów dodatkowych. W takim wypadku traktat obowiązuje jedynie w takim zakresie, w jakim rząd danego kraju to zadeklarował. W niniejszym podrozdziale zostaną opisane dwa kluczowe organa systemu traktatowego, a istota wybranych konwencji przyjętych przez Kanadę zostanie opisana w dalszej części pracy.

Pierwszym z odgrywających istotną rolę organów systemu traktatowego jest Komitet Praw Człowieka powołany przez Państwa-Strony w dniu 28 września 1976 roku (rozpoczął działalność w roku następnym) na podstawie art. 28 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 roku. Formalnie jest niezależny od ONZ, jednak utarła się zasada ścisłej współpracy w wielu sprawach³¹. Został powołany w celu badania sprawozdań przekazywanych przez rządy Państw-Stron (art. 40), rozpatrywania zawiadomień państw o tym, że inne Państwo-Strona nie wywiązuje się ze zobowiązań wynikających z postanowień *Paktu* (art. 41) oraz rozpatrywania indywidualnych skarg osób, które uznały, że ich prawa człowieka zawarte w *Pakcie* zostały pogwałcone (art. 1 *Protokołu Fakultatywnego do Paktu*)³². Skarga taka może być złożona po wyczerpaniu

³¹ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 83.

³² A. Łopatka, *op. cit.*, s. 91-92.

krajowych środków odwoławczych, chyba że skutkowałyby to nadmiernym przedłużeniem postępowania. Komitet może także publikować tak zwane uwagi ogólne (ang. *General Comments*) będące interpretacją konkretnych zapisów *Paktu*. Warty uwagi są reguła bezstronności oraz zasada konsensusu, które leżały u podstaw prac Komitetu Praw Człowieka. Pierwsza wyraża się poprzez brak udziału Państwa-Członka przy rozpatrywaniu spraw indywidualnych lub sprawozdań dotyczących tego państwa. Zasada konsensusu oznacza natomiast tryb postępowania, do jakiego Komitet powinien się stosować podczas swoich prac³³.

Drugim organem zasługującym na szczególną uwagę w ramach systemu traktatowego jest Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Na wstępie należy zaznaczyć, że *Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z 1966 roku, na straży którego stoi omawiany Komitet, nie przewiduje utworzenia tegoż organu. Początkowo prace odbywały się w ramach ECOSOC, która przyjmowała sprawozdania od poszczególnych Państw-Stron *Paktu*. Z czasem osiągnięto porozumienie polityczne i w 1986 roku ECOSOC powołała do życia Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (pierwsze posiedzenie miało miejsce w roku następnym). Stąd badacze podkreślają, że nie jest on ciałem traktatowym *sensu stricto*. Niemniej z praktycznego punktu widzenia nie wpływa to na istotę jego funkcjonowania³⁴. Podstawową rolą Komitetu Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych jest analiza okresowych raportów przedstawianych przez Państwa-Strony. Nie jest on obecnie wyposażony w mechanizmy przysługujące Komitetowi Praw Człowieka pozwalające na rozpatrywanie skarg indywidualnych. Niemniej taką możliwość przewiduje *Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z dnia 10 grudnia 2008 roku. Wejdzie on w życie w momencie ratyfikacji przez minimum dziesięć państw³⁵. W chwili obecnej protokół ratyfikowało osiem³⁶.

³³ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 84-86.

³⁴ *Ibidem*, s. 87-89.

³⁵ Oficjalna strona internetowa Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.univ.un.org.pl>, dostęp: 11.09.2012 r.

³⁶ Oficjalna strona internetowa Zbioru Traktatów ONZ, <http://treaties.un.org>, dostęp: 12.09.2012 r.

Tabela nr 1.

Konwencji i organa systemów traktatowych ONZ.

Lp.	Nazwa dokumentu	Nazwa organu
1	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (16.12.1966 r.)	Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych
2	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (16.12.1966 r.) wraz dwoma Protokołami Dodatkowymi	Komitet Praw Człowieka
3	Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej (21.12.1965 r.)	Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej
4	Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania (10.12.1984 r.)	Komitet Przeciwko Torturom
5	Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet (18.12.1979 r.) wraz z Protokołami Dodatkowymi	Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
6	Konwencja o Prawach Dziecka (20.10.1989 r.) wraz z Protokołami Dodatkowymi	Komitet Praw Dziecka
7	Międzynarodowa Konwencja o Ochronie Pracowników migrujących i Członków Ich Rodzin (18.12.1990 r.)	Komitet Pracowników Migrujących

Oprac. własne na podstawie <http://www.treaties.un.org>, dostęp: 11.09.2012 r. oraz B. Banaszak (red.), op. cit., s. 81-95.

1.4 Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka

Istotną rolę w dziedzinie promocji i poszanowania praw człowieka prowadzonych ramach działalności ONZ odgrywa Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka. Został on powołany na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 20 grudnia 1993 roku (nr 48/141). Jest on równocześnie dyrektorem Centrum Praw Człowieka. Wyboru Komisarza dokonuje Sekretarz Generalny ONZ, a zatwierdza go Zgromadzenie Ogólne, co nadaje mu odpowiednio wysoką rangę i mandat do działania we wszystkich sprawach związanych z ochroną praw człowieka. Formalną podstawą działania Komisarza jest *Karta Narodów Zjednoczonych, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* oraz wszelkie traktaty z tej dziedziny z zastrzeżeniem prymatu jurysdykcji rządów krajowych w kwestii realizacji ich postanowień³⁷.

Zadania Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka zostały określone w sposób bardzo ogólnikowy i należą do nich: promocja i ochrona wszystkich praw człowieka, międzypaństwowa współpraca dla ochrony i promocji tychże praw, promocja i ochrona realizacji prawa do rozwoju, aktywna rola w usuwaniu przeszkód i w podejmowaniu wyzwań związanych z pełną realizacją wszystkich praw człowieka oraz zapobieganie ich naruszeniom, a także podejmowanie dialogów z rządami oraz adaptacja oenzetowskich mechanizmów praw człowieka do zmieniających się potrzeb³⁸.

Pomimo słabości związanych z dość rozmytym mandatem Komisarza, jego atutem jest powszechny charakter wynikający ze sposobu utworzenia tego organu.

1.5 Udział Kanady w uniwersalnym systemie praw człowieka ONZ

Kanada jest jednym z państw założycielskich ONZ. Jak już zostało wcześniej wspomniane, brała czynny udział w tworzeniu treści *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 1947 roku. Jest także sygnatariuszem wielu konwencji ONZ dotyczących

³⁷ A. Łopatka, *op. cit.*, s. 80.

³⁸ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 112-113.

ochrony praw człowieka, w tym sześciu wchodzących w skład katalogu konwencji tworzących system traktatowy. Pełna lista konwencji Narodów Zjednoczonych ratyfikowanych przez Kanadę została zamieszczona w Tabeli nr 2.

Kanadyjski rząd regularnie przedstawia organom ONZ raporty dotyczące przestrzegania praw człowieka w Kanadzie oraz uznaje prawo swoich obywateli i organizacji pozarządowych do wnoszenia skarg indywidualnych na podstawie opisanych we wcześniejszej części pracy mechanizmów ochrony praw człowieka w ramach systemu ONZ³⁹. Niektórzy autorzy podkreślają jednak, że efektywność mechanizmów ochrony praw człowieka wynikających z międzynarodowych zobowiązań Kanady jest niska z powodu braku adaptacji przepisów zawartych w ratyfikowanych traktatach do prawa wewnętrznego oraz wysokich kosztów związanych ze złożeniem skargi indywidualnej, które mogą zniechęcać obywateli do skorzystania z niej⁴⁰.

Teraz należy się szczegółowo przyjrzeć podstawowym konwencjom, które stanowią oenzetowskie źródło kanadyjskiego systemu ochrony praw człowieka. Pierwszym z nich jest *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z 1966 roku. Gwarantuje on prawo narodów do samostanowienia (art. 1) zarówno w wymiarze politycznym, jak i gospodarczym, społecznym i kulturowym. Podkreśla też ich prawo do korzystania z posiadanych bogactw naturalnych. Kolejne artykuły (6-15) obejmują katalog praw, które Państwa-Strony zobowiązują się przestrzegać. Są to prawa: do pracy (w tym do jej godnych warunków), do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych i strajku, do zabezpieczenia społecznego, odpowiedniego poziomu życia, do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego, do nauki, do udziału w życiu kulturalnym i do korzystania z osiągnięć nauki. *Pakt* stanowi, że powyższy katalog praw musi być zagwarantowany wszystkim bez względu na rasę, płeć, język, urodzenie, religię czy jakiegokolwiek inne okoliczności (art. 2-5)⁴¹. Realizacja traktatu odbywa się poprzez składanie przez Państwa-Strony sprawozdań do ECOSOC, Komitetu

³⁹ Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Handlu Międzynarodowego Kanady, <http://www.international.gc.ca>, dostęp: 11.09.2012 r.

⁴⁰ Zob. A. M. Manirabona, F. Crepeau, *Enhancing the Implementation of Human Rights Treaties in Canadian Law: The Need for a National Monitoring Body*, "Canadian Journal of Human Rights", vol. 1, no. 1, 2012.

⁴¹ Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Ekonomicznych z dnia 16.12.1966 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Wybór tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 73-82.

Gospodarczego, Społecznego i Kulturalnego oraz odpowiednich organizacji wyspecjalizowanych. Należy zwrócić uwagę na fakt, że Kanada nie ratyfikowała *Protokołu Fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* z dnia 10 grudnia 2008 roku, stąd obywatele kanadyjscy nawet po wejściu *Protokołu* w życie nie będą mogli wnosić skarg indywidualnych do Komitetu Gospodarczego, Społecznego i Ekonomicznego.

Drugim dokumentem będącym oenzetowskim źródłem systemu ochrony praw człowieka w Kanadzie jest *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 roku. Stanowi on katalog najbardziej podstawowych i pierwotnych (prawa I generacji) praw człowieka. Potwierdza prawo narodów do samostanowienia i decydowania o kierunkach własnego rozwoju, w tym prawo do swobodnego korzystania z posiadanych bogactw naturalnych (art. 1). Ponadto wymienia podstawowe prawa obywatelskie i polityczne jednostek. Są nimi: zakaz dyskryminacji, prawo do życia, zakaz tortur i niehumanitarnego traktowania, prawo do wolności osobistej, nakaz humanitarnego traktowania więźniów, wolność przemieszczania się i wyboru miejsca zamieszkania, ustanawia obowiązek argumentacji wydalenia obcokrajowca, równość przed sądami i trybunałami, prawo do respektowania podmiotowości prawnej jednostek i ochrona życia prywatnego. Ponadto gwarantuje wolność myśli, sumienia i wyznania, prawo do posiadania własnych poglądów, prawo do gromadzenia się i tworzenia stowarzyszeń, ochrona rodziny, prawo uczestniczenia w wyborze władzy, równość wobec prawa i wreszcie gwarantuje ochronę mniejszości etnicznych, religijnych i językowych (art. 6-27). Podobnie jak w przypadku *Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* prawa wymienione w omawianym dokumencie przysługują wszystkim bez względu na rasę, płeć, religię czy jakiegokolwiek inne okoliczności (art. 2-5). Gwarantowane są zatem wszystkim obywatelom i może być ograniczony tylko w wyjątkowych sytuacjach⁴². Ponadto Kanada dokonała także ratyfikacji obu protokołów fakultatywnych do omawianego *Paktu*. Pierwszy z nich, *Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 1966 roku przewiduje możliwość wniesienia skargi indywidualnej do Komitetu Praw Człowieka przez obywateli Państwa-Strony w przypadku naruszenia praw

⁴² Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16.12.1966 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 53-68.

wymienionych w *Pakcie* przez rząd⁴³. Natomiast *Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci* z 1989 roku zakazuje stosowania kary śmierci za wyjątkiem czasu wojny, kiedy w drodze wyjątku najwyższy wymiar kary może być stosowany za najcięższe zbrodnie wojenne⁴⁴.

Kanada jest także stroną *Międzynarodowej Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej* z 1965 r. Definiuje ona pojęcie “dyskryminacji rasowej” jako takiej (art. 1) oraz gwarantuje ochronę obywateli przed aktami dyskryminacji z nią związanymi oraz do zapewnienia grupom rasowym prawa do rozwoju w dziedzinach społecznej, ekonomicznej i kulturalnej (art. 2). Ponadto wprowadza zakaz segregacji rasowej i apartheidu (art. 3) oraz nakazuje podjęcie działań mających na celu wyeliminowanie propagandy oraz wszelkich organizacji dokonujących prześladowań na tle rasowym (art. 4). Zapewnia także równość praw politycznych, gospodarczych i kulturalnych (art. 5). Każde Państwo-Strona jest zobowiązana przekazywać Komitetowi ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej sprawozdania. Komitet rozpoznaje ponadto skargi międzypaństwowe i indywidualne na naruszenie przez Państwo-Stronę praw zawartych w *Konwencji*⁴⁵.

Kolejną konwencją ratyfikowaną przez Kanadę jest *Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet* z 1979 roku wraz z *Protokołem Fakultatywnym* z 1999 roku. Zobowiązuje ona Państwa-Strony do tworzenia ustawodawstwa oraz powzięcia rzeczywistych kroków w celu zrównania statusu kobiet i mężczyzn oraz zakazuje jakichkolwiek form dyskryminacji ze względu na płeć. W szczególności zwraca uwagę na problem handlu ludźmi i problem prostytucji (art. 6 *Konwencji*) oraz wzywa do zagwarantowania kobietom równego traktowania w życiu politycznym i możliwości uczestniczenia na równych zasadach w życiu publicznym (art. 7-8). Konwencja gwarantuje kobietom także prawo do nauki, zatrudnienia, ochrony

⁴³ Por. *Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16.12.1966 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 68-70.

⁴⁴ Por. *Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci z dnia 15.12.1989 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 70-72.

⁴⁵ Por. *Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z dnia 21.12.1965 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 42-52.

zdrowia oraz równość na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej (art. 10-14). Ostatecznie Konwencja zapewnia równe traktowanie wobec prawa oraz taką samą pozycję w małżeństwie (art. 15-16)⁴⁶. Przyjęcie przez Kanadę *Protokołu Fakultatywnego* pozwala obywatelom na składanie skarg indywidualnych do Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet⁴⁷.

Do katalogu oenzetowskich źródeł kanadyjskiego systemu ochrony praw człowieka należy zaliczyć także *Konwencję w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania* z 1984 roku. Podaje ona definicję pojęcia “tortur” oraz ustanawia bezwzględny zakaz ich stosowania. Nakłada na Państwa-Strony obowiązek wprowadzenia zmian w prawie wewnętrznym oraz podjęcia działań mających na celu penalizację i zapobieżenie stosowania takich praktyk w przyszłości. Ponadto do Komitetu Przeciwko Torturom mogą być wnoszone skargi międzypaństwowe oraz indywidualne⁴⁸. Na szczególną uwagę zasługuje unikalne uprawnienie Komitetu pozwalające temu organowi przeprowadzić poufne badanie rzeczywistego stanu rzeczy w przypadku otrzymania wiarygodnej informacji o systematycznym łamaniu postanowień *Konwencji* w danym państwie⁴⁹. W ostatnim czasie została podjęta próba rozszerzenia kompetencji Komitetu poprzez wprowadzenie *Protokołu Fakultatywnego* z 2002 roku przewidującego możliwość ustanowienia specjalnych wysłanników Komitetu do zakładów karnych w celu oceny działań służących zapobieganiu torturom i niehumanitarnemu traktowaniu w zakładach korekcyjnych. Kanada nie jest jednak stroną tego *Protokołu*.

⁴⁶ *The United Nations Human Rights Treaty System: An Introduction to the Core Human Rights Treaties and the Treaty Bodies*, Fact Sheet No. 30, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Genewa 2005, s. 9-10; por. *Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z dnia 18.12.1979 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 81-93.

⁴⁷ Por. *Protokół Fakultatywny do Międzynarodowej Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z dnia 10.12.1999 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 93-96.

⁴⁸ *The United Nations...*, s. 10-11.

⁴⁹ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 91-92.

Tabela nr 2.

Traktaty ONZ dotyczące praw człowieka przyjęte przez Kanadę.

Lp.	Nazwa dokumentu	Data podpisania	Data ratyfikacji, akceptacji lub przystąpienia
1	Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (Paryż, 9.12.1948 r.)	28.11.1949	3.09.1952
2	Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej (Nowy Jork, 21.12.1965 r.)	24.08.1966	14.10.1970
3	Poprawka do artykułu 8 Międzynarodowej Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej* (Nowy Jork, 15.01.1992 r.)	x	8.02.1995
4	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Nowy Jork, 16.12.1966 r.)	x	19.05.1976
5	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Nowy Jork, 16.12.1966 r.)	x	19.05.1976
6	Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Nowy Jork, 16.12.1966 r.)	x	19.05.1976

Lp.	Nazwa dokumentu	Data podpisania	Data ratyfikacji, akceptacji lub przystąpienia
7	Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci (Nowy Jork, 15.12.1989 r.)	x	25.11.2005
8	Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet (Nowy Jork, 18.12.1979 r.)	17.07.1980	10.12.1981
9	Poprawka do artykułu 20, paragraf 1 Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet* (Nowy Jork, 22.12.1995 r.)	x	3.11.1997
10	Protokół Fakultatywny do Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich form Dyskryminacji Kobiet (Nowy Jork, 6.10.1999 r.)	x	18.10.2002
11	Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania (Nowy Jork, 10.12.1984 r.)	23.08.1985	24.06.1987
12	Poprawka do artykułów 17 (7) i 18 (5) Konwencji w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania* (Nowy Jork, 8.09.1992 r.)	x	8.02.1995

Lp.	Nazwa dokumentu	Data podpisania	Data ratyfikacji, akceptacji lub przystąpienia
13	Konwencja o Prawach Dziecka** (Nowy Jork, 20.11.1989 r.)	28.05.1990	13.12.1991
14	Poprawka do artykułu 43 (2) Konwencji o Prawach Dziecka (Nowy Jork, 12.12.1995 r.)	x	17.09.1997
15	Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne (Nowy Jork, 25.05.2000 r.)	5.06.2000	7.07.2000
16	Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (Nowy Jork, 25.05.2000 r.)	10.11.2001	14.09.2005
17	Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych*** (Nowy Jork, 13.12.2006 r.)	30.03.2007	11.03.2010
<p>*) Traktat nie wszedł jeszcze w życie.</p> <p>**) Rząd kanadyjski dokonał zastrzeżeń do niektórych postanowień Konwencji (art. 21, 37c, 30) m. in. w celu zapewnienia realizacji prawa do korzystania z własnej kultury, religii i języka dzieciom ludności rdzennej.</p> <p>***) Rząd kanadyjski dokonał zastrzeżeń do niektórych postanowień Konwencji (art. 12, 33) m. in. w zakresie sposobu wykonywania postanowień Konwencji.</p>			

Oprac. własne na podstawie: <http://www.treaties.un.org>, stan na 13.07.2012 r.

Ostatnią konwencją wartą uwagi jest *Konwencja o Prawach Dziecka* z 1988 roku. Kanada jest jednym z sygnatariuszy tej umowy z także stroną obu protokołów fakultatywnych do tejże *Konwencji*. Dokument został ratyfikowany przez Kanadę z kilkoma zastrzeżeniami, których celem jest zapewnienie realizacji prawa do korzystania z własnej kultury, religii i języka dzieciom ludności rdzennej. *Konwencja* oparta jest na czterech podstawowych zasadach: zakazu dyskryminacji, troski o najlepsze dobro dziecka, zapewnienia prawa do życia i rozwoju oraz gwarancji swobodnego wyrażania swojej opinii⁵⁰. W aspekcie przedmiotowym gwarantuje dzieciom równe traktowanie wobec prawa, uznaje ich podmiotowość oraz zapewnia podstawowe prawa osobiste, socjalne i kulturalne⁵¹. Jak już zostało wspomniane, Kanada jest również stroną dwóch protokołów fakultatywnych: o przeciwdziałaniu handlowi dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii oraz o udziale dzieci w konfliktach zbrojnych. Nie jest natomiast stroną *Protokołu Fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dzieci w sprawie procedury składania skarg do Komitetu Praw Dziecka na naruszenie konwencji z 2011 r.* Stąd obywatele Kanady nie mogą wnosić skarg indywidualnych w trybie przewidzianym w *Protokole*.

Jak zostało przedstawione powyżej Kanada jest zaangażowana zarówno w oenzetowski system oparty o Kartę Narodów Zjednoczonych, jak i system traktatowy. Od początku powstania ONZ bierze czynny udział w pracach tej jedynej uniwersalnej organizacji biorącej sobie niejako za jeden z celów programowych ochronę i promocję praw człowieka w świecie. Środkami tej ochrony są: przesyłane corocznych sprawozdań rządów na temat stopnia i stanu realizacji budowy systemu gwarancji praw zawartych w ratyfikowanych traktatach, a w niektórych przypadkach możliwe jest także użycie bardziej konkretnych środków, takich jak skarga międzypaństwowa czy skarga indywidualna. Oczywiście praktyczne funkcjonowanie oenzetowskiego systemu nie jest idealne. Implementacja postanowień traktatowych do prawa krajowego czy wysokie koszty i skomplikowana procedura korzystania ze skargi indywidualnej stanowią często barierę na drodze realizacji celów traktatowych. Niemniej w dłuższej perspektywie czasowej można zauważyć powolną, lecz pozytywną zmianę, która pcha do przodu proces internacjonalizacji praw człowieka.

⁵⁰ *The United Nations...*, s. 12.

⁵¹ Por. *Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20.11.1989 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 118-135.

Tabela nr 3.

Traktatowe środki ochrony obowiązujące w Kanadzie.

Lp.	Nazwa dokumentu	Środki ochrony
1	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (16.12.1966 r.)	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu
2	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (16.12.1966 r.) wraz dwoma Protokołami Dodatkowymi	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu• skargi indywidualne
3	Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej (7.03.1966 r.)	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu• skargi międzypaństwowe• skargi indywidualne
4	Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania (10.12.1984 r.)	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu• skargi międzypaństwowe• skargi indywidualne
5	Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet (18.12.1979 r.) wraz z Protokołem Dodatkowym	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu• skargi indywidualne
6	Konwencja o Prawach Dziecka (20.11.1989 r.) wraz z Protokołami Dodatkowymi	<ul style="list-style-type: none">• sprawozdania rządu

Oprac. własne.

2 Źródła Organizacji Państw Amerykańskich

2.1 Geneza i istota międzyamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka

Obok powszechnego systemu ochrony praw człowieka ONZ na świecie rozwijają się także systemy o zasięgu regionalnym. Podobnie jak państwa europejskie czy afrykańskie, państwa obu kontynentów amerykańskich powołały do życia własny system określany w literaturze jako system międzyamerykański, bądź też interamerykański. Powstał on w ramach Organizacji Praw Amerykańskich, która została powołana do życia w 1948 roku, zastępując Unię Panamerykańską z 1910 roku. Członkami OPA są wszystkie kraje Ameryki Łacińskiej (z wyłączeniem Kuby) oraz Stany Zjednoczone i Kanada. Podstawą działalności tej organizacji jest *Karta Organizacji Państw Amerykańskich* z 1948 roku. Do jej głównych zadań należą: zapewnianie pokoju i bezpieczeństwa, pokojowej drogi rozstrzygnięcia sporów, organizowanie wspólnych działań w przypadku agresji oraz służenie rozwojowi gospodarczemu, społecznemu i kulturalnemu państw regionu⁵².

Podstawą programową międzyamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka poza *Kartą* jest uchwalona na IX Międzynarodowej Konferencji Państw Amerykańskich *Amerykańska Deklaracja Praw i Obowiązków Obywatela* z 1948 roku. Zawiera ona katalog zarówno praw, jak i obowiązków jednostek. Katalog ten obejmuje wolności indywidualne, prawa i wolności publiczne, prawa o charakterze ekonomicznym, socjalnym i kulturalnym⁵³. Jest zatem syntezą trzech pierwszych generacji praw człowieka omówionych w poprzednim rozdziale. Zapisane w *Amerykańskiej Deklaracji* prawa obejmują prawa: do życia, wolności i bezpieczeństwa, do równego traktowania względem prawa, do stałego miejsca zamieszkania i swobodnego przemieszczania się, do ochrony przed niesłusznym aresztowaniem i niesprawiedliwym procesem sądowym, do narodowości; obejmuje ona także wolność wyznania, słowa, zrzeszania się i gromadzenia,

⁵² Por. *Karta Organizacji Państw Amerykańskich z dnia 30.04.1948 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 479-483.

⁵³ A. Wąsiewicz-Szczepańska, *Interamerykański system ochrony praw człowieka*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *op. cit.*, s. 215.

prawo do prywatności i własności, do ochrony zdrowia, do nauki i korzystania z pożytków kulturalnych. Wymienia także prawo do pracy, wypoczynku i zabezpieczenia socjalnego⁵⁴. Uznaje się, że *Amerykańska Deklaracja* jest rozszerzeniem *Karty Organizacji Państw Amerykańskich* i stanowi autorytatywną interpretację pojęcia “fundamentalnych praw jednostki”, o których mowa w art. 3 *Karty*⁵⁵. Warto w tym miejscu zauważyć, że *Amerykańska Deklaracja* powstała przed *Europejską Kartą Praw Człowieka* czy nawet *Powszechną Deklaracją Praw Człowieka*. W porównaniu do swojej europejskiej odpowiedniczki amerykański dokument jest bardziej dookreślony i zawiera obszerniejszy katalog praw. Niemniej proces wrażania go w życie okazał się dużo trudniejszy i mniej efektywny niż w innych systemach. Została ona bowiem przyjęta jako dokument pozbawiony mocy prawnej i dopiero po powołaniu do życia Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka zaczęła być traktowana jako tekst wiążący⁵⁶.

Drugim dokumentem, na którym opiera się międzyamerykański system ochrony praw człowieka jest *Amerykańska Konwencja Praw Człowieka* z 1969 roku (weszła w życie 1978 roku, zwana także *Paktem San Jose* od miejsca jej podpisania). Należy ona wraz jej protokołami dodatkowymi do najważniejszych dokumentów OPA. Państwa przystępując do *Amerykańskiej Konwencji* składają także deklarację o uznaniu Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka jak właściwego do rozpatrywania sporów międzypaństwowych. Konwencja ma charakter traktatu międzynarodowego o charakterze ogólnym. Natomiast poszczególne protokoły dodatkowe mają charakter specjalistyczny i odnoszą się do praw człowieka danego rodzaju⁵⁷. Katalog praw zawartych w *Amerykańskiej Konwencji*, podobnie jak w *Amerykańskiej Deklaracji*, zawiera listę praw i wolności politycznych, społecznych i kulturalnych, uzupełniona o klauzulę antidyskryminacyjną (art. 3-26). Dokument stanowi, że nad realizacją jego postanowień czuwać będą dwa organa: Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka oraz Międzyamerykański Trybunał Spraw Człowieka, których omówienie nastąpi w

⁵⁴ Por. *Amerykańska Deklaracja Praw i Obowiązków Obywatela z dnia 02.05.1948 r.* za: Oficjalna strona internetowa Organizacji Państw Amerykańskich, <http://www.oas.org>, dostęp: 21.09.2012 r.

⁵⁵ A. Wąsiewicz-Szczepańska, *op. cit.*, s. 216.

⁵⁶ R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 209.

⁵⁷ A. Wąsiewicz-Szczepańska, *op. cit.*, s. 216-218.

dalszej części niniejszego podrozdziału⁵⁸. *Pakt San Jose* został w 1988 roku uzupełniony o *Protokół Dodatkowy* (zwany *Protokołem Salwadorskim*), określający prawa gospodarcze, socjalne oraz kulturalne. Ponadto zobowiązał on Państwa-Strony do wzajemnej współpracy w wymienionych dziedzinach, nakazując im składanie okresowych sprawozdań⁵⁹.

2.2 Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka

Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka została utworzona w 1959 roku na V Spotkaniu Konsultacyjnym Ministrów Spraw Zagranicznych. Przy czym dopiero sześć lat później otrzymała prawo do rozpatrywania zawiadomień i zażaleń, żądania informacji od rządów i wydawania zaleceń. Jej pozycja została znacznie wzmocniona wraz z wejściem w życie *Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka* w 1969 roku, natomiast formalnym organem OPA stała się dopiero w 1970 roku wraz z wejściem w życie tak zwanego *Protokołu z Buenos Aires* wprowadzającym poprawki do *Karty Organizacji Państw Amerykańskich*. Innymi słowy Komisja posiada dwojaki charakter: z jednej strony działa jako organ *Karty Organizacji Państw Amerykańskich*, z drugiej zaś jako organ *Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka*⁶⁰.

Podstawową funkcją Komisji jest popieranie poszanowania i ochrony praw człowieka. W swojej naturze jest jedynie organem doradczym, którego główna aktywność sprowadza się do sporządzania raportów na temat realizacji praw jednostki w poszczególnych krajach. Stąd pomimo wspomnianych uprawnień śledczych i dowodowych, Komisja nie posiadała kompetencji władczych względem członków OPA⁶¹.

W 1966 roku wprowadzono do statutu Komisji przepis umożliwiający przyjmowanie przez nią petycji indywidualnych w odniesieniu do niektórych praw zawartych w *Amerykańskiej Deklaracji*. Natomiast w 1979 roku Zgromadzenie Ogólne OPA przyjęło dla Komisji nowy statut, który określił jej kompetencje względem

⁵⁸ Por. *Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z dnia 22.12.1969 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 484-506.

⁵⁹ I. Malinowska, *op. cit.*, s. 60-61.

⁶⁰ A. Wąsiewicz-Szczepańska, *op. cit.*, s. 218-219.

⁶¹ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 308.

wszystkich członków organizacji zarówno tych, którzy przyjęli *Amerykańską Konwencję Praw Człowieka*, jak i tych, którzy jej nie ratyfikowali (np. Stany Zjednoczone bądź Kanada od momentu przystąpienia do OPA). Uznano, że wiążącym katalogiem praw człowieka dla Państw-Stron *Amerykańskiej Konwencji* będą prawa w niej zawarte, natomiast dla pozostałych krajów charakter wiążący będą miały prawa zawarte w *Amerykańskiej Deklaracji Praw i Obowiązków Obywatela*⁶². Odtąd skargi międzypaństwowe oraz indywidualne (składane przez poszkodowanego, osobę trzecią grupę osób lub organizację pozarządową), które spełniają kryteria warunki ważności, inicjują procedurę dochodzeniowo-badawczą w Komisji przeciw danemu członkowi OPA zgodnie z deklarowaną przez niego właściwością Komisji. Rezultatem może być opublikowanie sprawozdania i zaleceń dla rządu dotyczących wniesionej skargi po ustaleniu stanu faktycznego lub w przypadku członków, które są stronami *Amerykańskiej Konwencji*, przekazanie sprawy do Międz amerykańskiego Trybunału Praw Człowieka⁶³, o którym mowa będzie poniżej.

2.3 Międz amerykański Trybunał Praw Człowieka

Międz amerykański Trybunał Praw Człowieka jest drugim kluczowym organem regionalnego systemu ochrony praw człowieka OPA. Został utworzony w 1978 roku na podstawie art. 33 *Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka z 1969 roku*, która jednocześnie stanowi podstawę jego działania. Jego jurysdykcji podlegają jedynie ci członkowie OPA, którzy ratyfikowali *Amerykańską Konwencję*. Jak już zostało wyżej wspomniane, zadeklarowane uznania właściwości Trybunału do rozpatrywania spraw między Państwami jest podstawą o procedowania Trybunału w tej dziedzinie. Ciekawostką jest, że w jego skład mogą wchodzić sędziowie pochodzący z państw należących do OPA, ale niebędących stroną *Amerykańskiej Konwencji*. Korzystając z tej możliwości, zaraz po przystąpieniu Kanady do organizacji Wenezuela i Urugwaj przedstawiły kandydaturę

⁶² A. Wąsiewicz-Szczepańska, *op. cit.*, s. 219-220.

⁶³ *Ibidem*, s. 223-226.

kanadyjskiej sędzi Berth Wilson, która ostatecznie nie została jednak wybrana do składu Trybunału⁶⁴.

Podstawowymi kompetencjami Trybunały są: wydawanie opinii doradczych dotyczących wykładni wszystkich obowiązujących na danym terytorium umów dotyczących praw człowieka. Opinie oczywiście nie są prawnie wiążące, stąd ich wartość z praktycznego punktu widzenia jest niewielka. Drugą znacznie istotniejszą kompetencją Trybunału jest rozstrzyganie o przedkładanych sprawach o naruszenie postanowień *Amerykańskiej Konwencji* przez Państwa-Strony⁶⁵. Warto w tym miejscu podkreślić, że pomimo tak zdefiniowanej funkcji Trybunału, obywatele nie mają możliwości bezpośredniego przedstawiania spraw Trybunałowi. Poszkodowane jednostki reprezentowane są przez Międzyamerykańską Komisję Praw Człowieka, a skargi wnoszone przez Państwa-Strony *Amerykańskiej Konwencji* rozpatrywane są jako zawiadomienia wystosowane przez tak zwane Ministerstwo Publico, czyli protektora porządku prawnego ustanowionego przez wspomnianą konwencję⁶⁶.

2.4 Udział Kanady w regionalnym systemie ochrony praw człowieka

OPA

Pomimo że od lat trzydziestych XX wieku polityka zagraniczna Kanady jest prowadzona niezależnie od rządu Zjednoczonego Królestwa, kraj ten nie był członkiem OPA aż do 1990 roku. Fakt ten może być tłumaczony niechęcią rządu kanadyjskiego do pełnego angażowania się w system, którego znaczna część członków rządzona była przez niedemokratyczne reżimy. Kanada podejmowała jednak inicjatywy mające na celu wyznaczenie kierunków zmian skutkujących wzmocnieniem porządku demokratycznego w regionie. Przykładem takiej działalności może być obecność Kanady w pracach Zespołu ds. Promocji Demokracji⁶⁷. Zachodzące w regionie zmiany skłoniły kanadyjski rząd do ściślejszej współpracy z OPA. W lutym 1972 roku Kanada otrzymała status stałego

⁶⁴ *Enhancing Canada's Role in the OAS: Canadian Adherence to the American Convention on Human Rights. Report of the Standing Senate Committee on Human Rights*, The Senate of Canada, Ottawa 2003, s. 23.

⁶⁵ B. Banaszak (red.), *op. cit.*, s. 307.

⁶⁶ A. Wąsiewicz-Szczepańska, *op. cit.*, s. 227-228.

⁶⁷ Por. *Enhancing Canada's Role in the OAS...*, s. 11-12.

obserwatora, a 13 listopada 1989 roku zdecydowała się podpisać *Kartę Organizacji Państw Amerykańskich*, którą ratyfikowała w roku następnym (8 stycznia).

Pomimo członkostwa w OPA, Kanada, podobnie jak Stany Zjednoczone, nie jest pełnym członkiem międzyamerykańskiego systemu ochrony praw człowieka. Przystępując do organizacji, rząd kanadyjski odmówił podpisania i ratyfikowania *Paktu San Jose* oraz jego *Protokołu Dodatkowego*, nie jest zatem obecnie jego stroną⁶⁸. Powodem był między innymi zapis art. 4.1 zawarty w *Pakcie* stwierdzający, że każda osoba “ma prawo do poszanowania jej życia. Prawo to będzie chronione ustawą i, w zasadzie, od momentu poczęcia. Nikt nie będzie arbitralnie pozbawiony życia.”⁶⁹ Przepis ten powstał na bazie katolickich tradycji państw latynoamerykańskich i *de facto* zobowiązuje Państwa-Strony do wprowadzenia zakazu aborcji, która w Kanadzie jest powszechnie dostępna. Brak ratyfikacji *Amerykańskiej Konwencji*, skutkuje niemożnością procedowania przeciw temu krajowi przed Międzynamerykańskim Trybunałem Praw Człowieka, co zostało opisane we wcześniejszej części niniejszego podrozdziału. Rozpatrywanie skarg odbywa się przed Międzyamerykańską Komisją Praw Człowieka. Warto podkreślić, że pomimo braku ratyfikacji *Paktu San Jose*, Kanada jest stroną licznych międzynarodowych instrumentów prawnych tworzonych w ramach OPA. Lista kluczowych konwencji, których Kanada jest stroną została zawarta w Tabeli nr 4.

⁶⁸ Oficjalna strona internetowa Organizacji Państw Amerykańskich, <http://www.oas.org>, dostęp: 13.09.2012r.

⁶⁹ Por. *Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z dnia 22.12.1969 r.*, [w:] A. Bieńczyk-Missala, *op. cit.*, s. 487; zob. A. Paul, *Controversial Conceptions: The Unborn and the American Convention on Human Rights*, “Loyola University Chicago International Law Review, vol. 9, issue 2, 2012.

Tabela nr 4.

Wybrane konwencje OPA przyjęte przez Kanadę.

Lp.	Nazwa dokumentu	Data ratyfikacji, akceptacji lub przystąpienia
1	Międzypamerykańska Konwencja w Sprawie Zagwarantowania Kobietom Praw Politycznych (Bogota, 02.05.1948 r.)	23.10.1991 r.
2	Międzypamerykańska Konwencja w Sprawie Zagwarantowania Kobietom Praw Obywatelskich (Bogota, 02.05.1948 r.)	23.10.1991 r.
3	Umowa o powołaniu Międzypamerykańskiego Instytutu Badań nad Globalnymi Zmianami (Montevideo, 13.05.1992 r.)	13.05.1992 r.
4	Międzypamerykańska Konwencja w Sprawie Wykonywania Wyroków Sądowych Zagranicą (Managua, 09.06.1993 r.)	03.06.1995 r.
5	Międzypamerykańska Konwencja o Wzajemnej Pomocy Prawnej w Sprawach Karnych (Nassau, 23.05.1992 r.)	29.05.1996 r.
6	Międzypamerykańska Konwencja Przeciw Korupcji (Caracas, 29.03.1996)	01.06.2000 r.
7	Międzypamerykańska Konwencja Przejrzystości w Nabywaniu Broni Konwencjonalnej (Gwatemala, 07.06.1999 r.)	07.06.1999 r.
8	Międzypamerykańska Konwencja Przeciw Nielegalnemu Wytwarzaniu i Obrotowi Bronią Palną, Amunicją, Materiałami Wybuchowymi oraz Pokrewnymi (Waszyngton, 14.11.1997 r.)	14.11.1997 r.*
*) Nie została jeszcze ratyfikowana.		

Oprac. własne na podstawie <http://www.oas.org>, dostęp: 13.09.2012 r., tłum. własne.

3 Źródła organizacji wyspecjalizowanych

3.1 Udział Kanady w systemie Międzynarodowej Organizacji Pracy

Oprócz uczestnictwa w systemach powszechnych i regionalnych Kanada jest także członkiem wielu międzynarodowych organizacji wyspecjalizowanych. Spośród nich na szczególną uwagę z punktu widzenia rozważań o źródłach systemu ochrony praw człowieka w Kanadzie zasługuje Międzynarodowa Organizacja Pracy. Pomimo że powstawała przed powołaniem ONZ jest obecnie jedną z jej organizacji wyspecjalizowanych. Korzeni systemu międzynarodowego ustawodawstwa pracy stworzonego w ramach działalności MOP można doszukiwać się 1919 roku, kiedy to na Konferencji pokojowej w Wersalu ustanowiono Komisję Pracy. Wtedy też została stworzona *Konstytucja MOP* z 1919 roku (stanowiąca w przeszłości rozdz. XIII *Traktatu Wersalskiego*), która wraz z późniejszymi konwencjami i zaleceniami przyjętymi przez MOP, rezolucjami Międzynarodowej Konferencji Pracy (najwyższy organ organizacji) oraz jurysprudencją organów kontroli MOP tworzą system tej organizacji⁷⁰.

Pierwotnymi celami MOP były dążenia do poprawy warunków pracy i życia robotników, które w procesie nasilonego uprzemysłowienia i rozwoju stosunków kapitalistycznych ulegały stopniowej degradacji. W humanizacji warunków pracy jej twórcy widzieli źródło sprawiedliwego ładu społecznego i pokoju na świecie. Idee te znalazły swój wyraz w preambule *Konstytucji MOP*. Następnie szerokie sformułowanie założeń i celów znalazło swój wyraz w *Deklaracji Filadelfijskiej* z 1944 roku, która po zakończeniu II wojny światowej została dołączona do *Konstytucji*. Zawiera ona podstawowe zasady przyjęte przez organizację, które traktują, że “praca ludzka nie jest towarem, że ubóstwo stanowi groźbę dla powszechnego dobrobytu oraz że konieczne jest prowadzenie walki z niedostatkiem w łonie każdego narodu i wysiłkiem międzynarodowym”⁷¹. Ponadto *Deklaracja* stwierdza, że każdy człowiek ma prawo do postępu i rozwoju duchowego w warunkach wolności, godności i bezpieczeństwa

⁷⁰ R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 133.

⁷¹ M. Seweryński, *Działalność Międzynarodowej Organizacji Pracy na rzecz ochrony praw człowieka*, [w:] L. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 149-150.

ekonomicznego poprzez stworzenie odpowiednich warunków⁷². Dokumenty tworzone w ramach MOP odnoszą się w większości do katalogu praw człowieka II generacji.

Pracami MOP kieruje Rada Administracyjna, natomiast sam proces wprowadzania nowych norm prawnych w systemie MOP jest złożony z powodu różnorodności interesów grup reprezentowanych w organizacji (przedstawiciele rządów, pracodawców i pracowników) oraz skomplikowanej procedury tworzenia konwencji opartej na jednomyślności wymienionych wyżej grup interesu. Spory dotyczące wykładni konwencji i interpretacji ich postanowień dokonywane są przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości. Specyficzną cechą systemu MOP jest rozbudowany i stale rozwijany mechanizm kontroli realizacji przyjętych konwencji. Ratyfikacja danej konwencji przez państwo skutkuje powstaniem obowiązku trojakiemu rodzaju: przyjęcie zawartych w niej norm w drodze legislacyjnej (adaptacja do prawa wewnętrznego), zagwarantowanie jej praktycznej realizacji oraz okresowe składanie raportów. Członkowie MOP mają ponadto obowiązek składania sprawozdań ze stanu wewnątrz krajowych rozwiązań prawnych w zakresie regulowanym przez konwencje, które dane państwo nie ratyfikowało⁷³.

Podstawowymi mechanizmami kontroli w ramach MOP są: sprawozdania rządowe, zażalenia i skargi. Sprawozdania dotyczą środków przedsięwziętych w celu wykonania ratyfikowanych konwencji, w szczególności chodzi tutaj o treść aktów prawnych uchwalonych przez dane państwo w dziedzinie, której dotyczy ratyfikowana konwencja. Wnioski ze sprawozdań nie mają charakteru wiążącego. Zażalenia, taktowane jako środek kontroli nadzwyczajnej, składane są do Międzynarodowego Biura Pracy przez krajowe lub międzynarodowe organizacje pracodawców i pracowników na państwo, które nie przestrzega postanowień ratyfikowanych konwencji. Drugim nadzwyczajnym środkiem kontroli jest skarga składana przez delegatów na ręce Konferencji lub Rady Administracyjnej w przypadku nieprzestrzegania przez któreś z Państw-Członków MOP postanowień ratyfikowanych konwencji. Złożenie któregoś z nadzwyczajnych środków kontroli skutkuje wszczęciem procedury, której efektem jest przygotowanie zaleceń zawierających wytyczne w sprawie naprawy naruszeń konwencji. Teoretycznie przysługuje państwom odwołanie do MTS, które może podtrzymać, zmienić lub unieważnić zalecenia,

⁷² R. Kuźniar. *op. cit.*, s. 134.

⁷³ Zob. *ibidem*, s. 135-136.

co z kolei w skutek podjęcia ewentualnych kroków w Radzie Bezpieczeństwa ONZ może skutkować nałożeniem sankcji na dane państwo⁷⁴.

W ramach systemu MOP istnieją jeszcze odrębne mechanizmy kontroli zwane “procedurami specjalnymi”, dotyczące głównie ochrony wolności związkowych. Podstawą ich stosowania są: *Konwencja nr C87* z 1948 roku oraz *Konwencja nr C98* z 1949 roku. Cechą charakterystyczną dla postępowania związanego z naruszeniem zapisów wymienionych konwencji jest fakt, że działania Państwa-Członka mogą być przedmiotem dochodzenia Komitetu Wolności Związkowej (organ MOP), nawet jeśli dane państwo ich nie ratyfikowało⁷⁵. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku naruszenia postanowień sześciu innych konwencji uznanych za fundamentalne. Lista tychże konwencji znajduje się w Tabeli nr 5. Dotyczą one podstawowych praw związkowych, antydyskryminacyjnych, związanych z pracą przymusową i pracą dzieci.

Kanada jest stroną wielu konwencji MOP, których pełna lista znajduje się w Załączniku nr 2. Pomimo aktywności i szerokiego uczestnictwa tego kraju w systemie MOP, adaptacja ratyfikowanych konwencji i treści zaleceń napotyka trudności proceduralne spowodowane federalnym ustrojem Kanady⁷⁶.

⁷⁴ M. Serweryński, *op. cit.*, s. 171-178.

⁷⁵ R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 138.

⁷⁶ Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Pracy Kanady (Human Resources and Skills Development Canada), <http://www.hrsdc.gc.ca>, dostęp: 13.09.2012 r.

Tabela nr 5.

Fundamentalne konwencje MOP.

Lp.	Numer i nazwa dokumentu	Rok ratyfikacji przez Kanadę
1	Konwencja nr 87 dotycząca wolności związkowej i ochrony praw związkowych z 1948 roku	1972
2	Konwencja nr 98 dotycząca wolności związkowej i ochrony praw związkowych z 1948 roku	brak ratyfikacji
3	Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej z 1930 roku	2011
4	Konwencja nr 105 dotycząca zniesienia pracy przymusowej z 1957 roku	1959
5	Konwencja nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z 1973 roku	brak ratyfikacji
6	Konwencja nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku	2000
7	Konwencja nr 100 dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za prace jednakowej wartości z 1951 roku	1972
8	Konwencja nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zarumieniania i wykonywania zawodu z 1958 roku	1964

Oprac. własne na podstawie <http://www.ilo.org>, dostęp: 13.09.2012 r., tłum. własne.

4 Źródła w prawie kanadyjskim

4.1 Geneza i istota konstytucjonalizmu kanadyjskiego

W poprzednich podrozdziałach szczegółowo omówiono zewnętrzne, wynikające z rozwiązań i prawa międzynarodowego źródła kanadyjskiego systemu ochrony praw człowieka. Stanowią one fundament współczesnego rozumienia tychże i podwaliny wewnętrznego systemu ich ochrony. Idee i rozwiązania w nich zawarte miały bowiem bez wątpienia wpływ na kształt wypracowanych rozwiązań krajowych zawartych w konstytucji i innych aktach prawnych. Zanim jednak zostaną one zaprezentowane należy bliżej przyjrzeć się historii konstytucjonalizmu Kanady, a także strukturze obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej.

Kanada uzyskała podmiotowość na arenie międzynarodowej pod koniec XIX wieku. Wcześniejszy okres to czas walki o wpływy na pomiędzy Anglią i Francją, a z czasem także Stanami Zjednoczonymi. Ostatecznie doprowadziły one do powstania Dolnej (francuskiej) i Górnej (angielskiej) Kanady, co zostało potwierdzone wydanym w Londynie *Aktem Konstytucyjnym* z 1791 roku. Ówczesny ustrój i system prawa wzorowane były na rozwiązaniach angielskich przy czym Dolna Kanada zachowała język, religię oraz odrębny (wzorowany na francuskim) system prawny. Zjednoczenie obu kolonii miało miejsce w 1841 roku, kiedy to wszedł w życie uchwalony rok wcześniej przez Izbę Gmin *Akt Unii*. Jego rezultatem było utworzenie zjednoczonej prowincji Kanady obejmującej obszar od Atlantyku do serca kontynentu. Stanowiła ona podwaliny dla powstania późniejszej Brytyjskiej Ameryki Północnej. Powołanie tej ostatniej nastąpiło ponad dwadzieścia lat później w 1867 roku na mocy *Aktu Brytyjskiej Ameryki Północnej* powołującej do życia konfederację, do której z czasem dołączały kolejne prowincje. Dokument ten uznawany jest za pierwszą konstytucję Kanady i jest swoistym kompromisem pomiędzy rozwiązaniami brytyjskimi i amerykańskimi. Oprócz zapisów dotyczących ustroju, zawierała ona także pierwsze odniesienia do praw jednostek (ang. *civil law*) wynikające z tradycji brytyjskich. Kanada pozostawała jednak nadal w ścisłej zależności od metropolii. Z czasem rola Wielkiej Brytanii malała, a uchwalony w 1931 roku tak zwany *Statut Westminster* ustanowił, że parlament brytyjski nie może uchwalać

praw dla Kanady za wyjątkiem tych dotyczących jej ustroju. Zapoczątkowało to proces uniezależniania się Kanady od Londynu, co wiązało się także z prowadzeniem szeregu zmian w tekście ustawy zasadniczej w drodze poprawek⁷⁷.

W roku 1982 Parlament Kanady uchwalił nowy *Akt Konstytucyjny (Constitution Act)*, który został zaakceptowany przez obie izby parlamentu brytyjskiego (*Canada Act*), a 17 kwietnia tego samego roku królowa Elżbieta II złożyła pod nim podpis. Postanowienia nowej konstytucji Kanady zrywają zależność tego kraju od byłej metropolii. Jedyną zaszłością pozostaje uznanie monarchy brytyjskiego jako głowy państwa, jednakże nawet wybór jego reprezentanta (Gubernatora Generalnego Kanady) jest zależny od władz kanadyjskich. Sam dokument nie jest jednolity i składa się z *Aktu Konstytucyjnego* (dawniej *Aktu Brytyjskiej Ameryki Północnej*) z 1867, wprowadzonych do niej poprawek oraz *Aktu Konstytucyjnego* z 1982 roku, składającego się z siedmiu części, w tym *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności* (część pierwsza)⁷⁸. Ten ostatni dokument jest fundamentem krajowego systemu ochrony praw człowieka, a jego treść zostanie omówiona w dalszej części niniejszej pracy.

4.2 Konstytucja i ustawodawstwo federalne

W prawie wewnętrznym Kanady ochrona praw obywateli stanowi przedmiot szczególnej troski, co znalazło swój wyraz zarówno w legislacji federalnej, jak i prowincjonalnej. Podstawowymi dokumentami federalnymi w tej materii są: *Ustawa o Prawach Obywatelskich (Bill of Rights)* z 1960 roku, *Kanadyjska Karta Praw Człowieka (Canadian Human Rights Act)* z 1977 roku oraz *Kanadyjska Karta Praw i Wolności (Canadian Charter of Rights and Freedoms)* z 1982 roku, która stanowi zarazem, jak już zostało wspomniane, część konstytucji tego kraju. Legislacja prowincjonalna opiera się natomiast przede wszystkim o ustawy zwykle przyjęte przez lokalne parlamenty⁷⁹. Będzie o nich mowa w dalszej części niniejszej pracy.

⁷⁷ R. Radek, *System konstytucyjny Kanady*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 11-24.

⁷⁸ Oficjalna strona Ministerstwa Sprawiedliwości Kanady, <http://www.justice.gc.ca>, dostęp: 21.09.2012 r.

⁷⁹ I. Wrońska, *Mechanizm ochrony wolności i praw jednostki w Kanadzie*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Problemy ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce 2008, s. 122.

Historia kanadyjskiego ustawodawstwa federalnego w dziedzinie praw człowieka rozpoczyna się w 1960 roku, kiedy to Parlament Kanady przyjął *Ustawę o Prawach Obywatelskich*. Był to pierwszy zwarty dokument zawierający systematyczne uregulowania problematyki praw człowieka. Uchwalenie tejże ustawy wiązało się z chęcią skodyfikowania istniejących już rozwiązań oraz implementacji uregulowań międzynarodowych przyjętych przez Kanadę⁸⁰. Nie były to prawa nowe, lecz utrwalone ustanowione wcześniej prawa z obowiązującego w Kanadzie porządku *common law*⁸¹. Do katalogu zawartych w *Bill of Rights* praw należy zaliczyć: prawo do życia, wolności, bezpieczeństwa, własności, równego traktowania oraz wolność wyznania, słowa, zrzeszania się i zgromadzeń oraz prasy⁸². Dla dalszego rozwoju kanadyjskich rozwiązań w dziedzinie praw człowieka istotny jest fakt, że zapisy *Bill of Rights* miał charakter zwykłej ustawy federalnej, stąd nie stanowiły imperatywnej wskazówki dla organów orzekających w sprawach dotyczących praw obywateli (np. ich ograniczeń w sytuacjach nadzwyczajnych) wynikających z innych ustaw o tej samej randze, które mogły ograniczać prawa zawarte w omawianej ustawie⁸³.

Wspomniana nieefektywność *Bill of Rights* jako systemowego rozwiązania kwestii ochrony tychże praw oraz rozpoczęcie prac nad “unarodowieniem” konstytucji Kanady doprowadziły do powstania w 1982 roku *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności*, która została ostatecznie dołączona do konstytucyjnego *Aktu Konstytucyjnego* z tego samego roku jako *Aneks B (Schedule B)*. Pomimo braku formalnego włączenia treści *Karty* do konstytucji, traktowana jest ona na równi z zawartymi w niej przepisami. Katalog w niej zawarty obejmuje siedem obszarów praw i wolności jednostki, które stanowią fundament kanadyjskiego systemu ochrony praw człowieka. Pierwszy obszar obejmuje wolności zasadnicze (*Fundamental freedoms*; art. 2), do których zalicza się: wolność sumienia i religii, wolność myśli, przekonań i wyrażania poglądów włączając to wolność prasy i mediów, wolność pokojowych zgromadzeń oraz wolność zrzeszania się. Prawa

⁸⁰ M. Grzybowski, *Krajowy system ochrony wolności i praw człowieka i obywatela w Kanadzie*, [w:] L. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 330.

⁸¹ *Ibidem*, s. 336.

⁸² Por. *Ustawa Praw Obywatelskich z 10.08.1960 r.* za: Oficjalna strona internetowa Zbioru Ustaw Kanady (Ministerstwo Sprawiedliwości), <http://laws-lois.justice.gc.ca>, dostęp: 18.09.2012 r.

⁸³ Zob. M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 336-337, 340-341.

demokratyczne (*Democratic rights*; art. 3-5) należy rozumieć natomiast jako czynne i bierne prawo wyborcze do parlamentu federalnego i prowincjonalnego (dotyczy tylko obywateli Kanady) oraz reguluje długość kadencji i minimalną częstotliwość posiedzeń tychże ciał. Trzeci rodzaj praw to prawa dotyczące swobody przemieszczania się (*Mobility rights*; art. 6). Obejmują one prawo do wjazdu, przebywania i wyjazdu z terytorium Kanady (dotyczy obywateli Kanady) oraz prawo do przenoszenia się i uzyskiwania środków na utrzymanie w dowolnej prowincji (dotyczy obywateli Kanady oraz osób posiadających prawo stałego zamieszkania). Kolejne prawa to prawa proceduralne (*Legal rights*; art. 7-14), zawierająca również szczególną kategorię praw osobistych. Do tej ostatniej zaliczyć należy: prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa oraz ochrony mienia (ochrona własności przed rewizjami i konfiskatą). Do praw *stricte* proceduralnych zaliczyć należy natomiast zakaz arbitralnego zatrzymania i uwięzienia, a także zasadę obowiązku informowania o powodach zatrzymania, poinformowania o przysługującym zatrzymanemu prawu do adwokata oraz zastosowania procedury *habeas corpus*⁸⁴ dla stwierdzenia ważności w zatrzymania. Ponadto każda osoba oskarżona o przestępstwo ma prawo do bycia poinformowanym o jego charakterze, osądzenia w rozsądnym czasie, odmowy bycia świadkiem we własnej sprawie, do bycia uznawaną za niewinną do zapadnięcia sprawiedliwego wyroku sądowego (zasada domniemania niewinności), wpłacenia kaucji, chyba że za odmową przemawiają uzasadnione powody lub wynika to z przepisów prawa. Nikt nie może być także oskarżony o popełnienie czynu przestępczego które w chwili popełnienia nie był zakazany (zasada *lex retro non agit*) oraz prawo do skorzystania z łagodniejszej kary w przypadku, gdy oskarżona osoba została uznana winną, a przepisy zaostrzyły sankcję za popełniony czyn pomiędzy momentem popełnienia przestępstwa a zapadnięciem wyroku. W końcu prawa proceduralne gwarantują zakaz okrutnego lub nadzwyczajnemu traktowaniu i karaniu, ochronę świadka poprzez możliwość niedostarczenia dowodów, które obciążałyby go w innych postępowaniach z wyjątkiem zaskarżenia o krzywoprzysięstwo lub składanie sprzecznych zeznań oraz prawo świadków i stron do skorzystania z pomocy tłumacza, jeśli nie posługują się językiem, w którym prowadzony jest proces. Do kategorii praw równościowych (*Equality rights*; art. 15) zalicza się natomiast prawo do równego traktowania wobec prawa, ochrony swoich praw i

⁸⁴ Zob. *ibidem*, s. 351.

korzystania z nich bez dyskryminacji, uznając jednocześnie prowadzenie akcji afirmatywnych jako niestojących w sprzeczności z przepisami *Karty*. Kolejne artykuły dotyczą obszaru prawa związanych z językami urzędowymi (*Official languages of Canada rights*; art. 16-22). Zapewniają one oficjalny status języka angielskiego i francuskiego i gwarantują prawo do posługiwania się nimi w szczególności w kontaktach mieszkańców z władzami publicznymi oraz podczas prac Parlamentu Kanady i legislatur prowincjonalnych. Ostatni, siódmy obszar dotyczy praw w dziedzinie języka i oświaty odnoszące się do anglo- lub francuskojęzycznej mniejszości danej prowincji (art. 23)⁸⁵. Warto nadmienić, że *Karta* stanowi także, że wszelkie prawa zawarte w karcie muszą być interpretowane “w sposób zgodny z ochroną i wspomaganie wielokulturowego dziedzictwa Kanady” (art. 27) oraz gwarantujący poszanowanie praw ludności rdzennej (art. 25)⁸⁶. Pełna treść *Karty* została zawarta w Załączniku nr 1.

Nadanie *Karcie* rangi konstytucyjnej oznacza “ustanowienie prawnego zakazu podejmowanie działań eliminujących bądź ograniczających korzystanie z praw i wolności gwarantowanych przez *Kartę*.”⁸⁷ Stanowi to przesłankę dla organów sądowych oraz innych organów administracji publicznej w zakresie stosowania przepisów *Karty*. Żadna decyzja administracyjna (wydana zarówno przez organa władzy federalnej, jak i prowincjonalnej), ani orzeczenie władzy sądowniczej nie może stać w sprzeczności z katalogiem praw człowieka zawartym w *Karcie*. Jest także punktem odniesienia dla oceny konstytucyjności aktów prawnych, jest szczególnie istotne w anglosaskiej tradycji ustrojowej, która zakłada bezpośrednie stosowanie aktów prawnych. Swego rodzaju wyjątek stanowi tak zwana *klauzula notwithstanding* zawarta w art. 33. Przewiduje ona możliwość zadeklarowania przez Parlament Kanady lub legislatury prowincjonalne, że uchwalona przez nie ustawa lub jej przepisy będą obowiązywać niezależnie od postanowień art. 2 i 7-15 *Karty*. Ustawa zawierająca klauzulę obowiązuje przez pięć lat lub do terminu w niej określonym, po czym przepisy stojące w sprzeczności z przytoczonymi artykułami tracą moc. Okres obowiązywania klauzuli może być natomiast przywrócony przez Parlament lub legislaturę prowincji na kolejny okres. Art. 33 jest uznawany za

⁸⁵ *Ibidem*, s. 331-332; por. *Kanadyjska Karta Praw i Wolności z 1982 roku*, [w:] *Konstytucja Kanady*, J. Osiński, I. Zawisłańska (oprac.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.

⁸⁶ R. Radek, *op. cit.*, s. 33-34.

⁸⁷ M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 332.

kontrowersyjny, gdyż przewiduje możliwość ograniczenia niektórych konstytucyjnych praw mieszkańców Kanady. Jego zwolennicy argumentują natomiast, że jest wyrazem suwerenności ciał ustawodawczych, które ostatecznie mogą ponieść konsekwencje polityczne za nieuzasadnione ograniczenie praw jednostek⁸⁸.

Sam system ochrony wolności i praw obywatelskich w Kanadzie ma charakter roszczeniowy, stąd z zasady podlega sądowym gwarancjom. Ta reguła znalazła swój bezpośredni zapis w art. 24 ust. 1 *Karty*, który stwierdza, że zakwestionowanie lub naruszenie praw i wolności jednostek może być rozpatrzone przez sąd. Oznacza to, że każdy obywatel, a także mieszkaniec Kanady nieposiadający obywatelstwa (obowiązywanie tychże przepisów *erga omnes*, z wyjątkiem praw wyszczególnionych jako przysługujących wyłącznie obywatelom), może domagać się ochrony swoich praw oraz zarządzenia przez sąd środków, jakie uzna za właściwe go zagwarantowania ochrony i realizacji zakwestionowanego lub naruszonego prawa. Kontrola sądowa może być wszczęta przez prokuraturę, osobę pokrzywdzoną, inną osobą prawnie zainteresowaną oraz niektóre instytucje o charakterze *quasi*-ombudsmąskim lub *quasi*-sądowym⁸⁹. Mechanizm dochodzenia praw i ochrony wolności obywateli oraz szczegółowy opis organów zajmujących się ochroną tychże praw i wolności przedstawiony będzie w kolejnych rozdziałach niniejszej pracy. Warto także w tym miejscu wspomnieć, że żadne prawo federalne bądź prowincjonalne nie może stać w sprzeczności z przepisami zawarte w *Karcie*. Sąd Najwyższy Kanady jest stąd uprawniony do dokonywania oceny zgodności praw uchwalanych przez ciała ustawodawcze z postanowieniami *Karty*, eliminując z porządku prawnego przepisy z nią niezgodne. Ten pozornie niedemokratyczny mechanizm, pozwala to na ochronę grup mniejszościowych, które nie posiadają wystarczającej reprezentacji w ciałach ustawodawczych, aby zapewnić sobie zabezpieczenie swoich interesów, a tym samym realizację konstytucyjnego prawa do równego traktowania⁹⁰.

Opisana wyżej konstytucyjna zasada sądowej ochrony praw i wolności nie wyklucza możliwości dochodzenia swoich praw przed innymi organami administracji

⁸⁸ D. Johansen, P. Rosen, *The Notwithstanding Clause of the Charter*, Library of Parliament, Ottawa 2008, s. 1-3; R. Radek, *op. cit.*, s. 34.

⁸⁹ M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 334-335, 337-339, 343.

⁹⁰ Zob. P. Hogg, *The Charter Revolution: Is it Undemocratic?*, "Constitutional Forum", vol. 12, no. 1, 2011/2012, Centre for Constitutional Studies.

publicznej. Stąd istotną rolę pełnią tu organa administracji lokalnej. Do ich kompetencji należą sprawy związane z gospodarką komunalną, ochroną zdrowia, ochroną sanitarną, oświatą, porządkiem publicznym, prawem własności itp. Do kompetencji organów administracji federalnej należą natomiast sprawy dotyczące naturalizacji i imigracji, wojska i spraw obronnych, prawa karnego i więziennictwa, ludności rdzennej, ochrony porządku wewnętrznego i demokracji⁹¹. Istotną rolę w dziedzinie ochrony wymienionych praw przed pogwałcenie ze strony samej administracji rządowej odgrywają instytucje ombudsmkańskie i *quasi-ombudsmkańskie*, którym zostanie poświęcona uwaga w dalszej części niniejszej pracy.

Postanowienia zawarte w *Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności*, uzupełnione są przez zapisy wcześniejszej ustawy. Pochodzą one z 1977 roku i zostały uchwalone przez Parlament Kanady ze względu na specyfikę struktury kanadyjskiego społeczeństwa (kwestia licznych mniejszości, przede wszystkim narodowych i etnicznych). Chodzi tutaj o *Kanadyjską Kartę Praw Człowieka (Canadian Human Rights Act)*. Celem tego aktu jest “zagwarantowanie każdej osobie równych możliwości, a także zapewnienie osobom wywodzącym się z mniejszości, warunków do lepszego traktowania w Kanadzie.”⁹² Zgodnie z jego postanowieniami dyskryminacja jest zakazana ze względu na rasę, pochodzenie etniczne i narodowe, kolor skóry, wyznanie, wiek, płeć, orientację seksualną, stan cywilny i rodzinny, fizyczne ułomności czy skazanie. Zabronione jest także stosowanie praktyk dyskryminacyjnych w dziedzinie handlu i usług, a także przy prowadzeniu rekrutacji pracowników oraz w trakcie zatrudnienia. *Karta Praw Człowieka* wprowadza również zakaz publikowania jakichkolwiek działań i materiałów nawołujących do dyskryminacji. Ponadto postanowienia omawianego dokumentu zezwalają na realizację akcji afirmatywnych, których celem jest wyrównanie różnic pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi w Kanadzie. Na straży zapisów *Karty Praw Człowieka*, stoi powołana przez ten dokument Kanadyjska Komisja Praw Człowieka wraz z Kanadyjskim

⁹¹ M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 342.

⁹² I. Worowska, *op. cit.*, s. 131.

Trybunałem Praw Człowieka⁹³, które zostaną szerzej opisane w IV rozdziale niniejszej pracy.

4.3 Ustawodawstwo prowincjonalne

Jak zostało wspomniane we wcześniejszej części niniejszej pracy, rozwiązania konstytucyjne i ustawowe na szczeblu federalnym są głównych źródłem praw człowieka i obywatela o najwyższej randze oraz zawierają minimalny katalog praw przysługujących każdej jednostce mieszkającej w Kanadzie. Uregulowania dotyczące tychże praw zostały także zawarte także w ustawodawstwie prowincjonalnym. Rozbudowują one system mechanizmów ochrony praw człowieka w danej prowincji w zakresie właściwości jej władz. Często poszerzają katalog zawarty w *Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności* oraz powołują do życia lokalne organa stojące na straży przestrzegania postanowień ustaw. Większość prowincji powołała także instytucje ombudsmanów. Analiza tychże organów zostanie dokonana w rozdziale IV niniejszej pracy.

Pierwsze rozwiązania dotyczące praw człowieka na szczeblu lokalnym pojawiają się już w 1944 roku, kiedy to parlament prowincji Saskatchewan przyjął przepisy o zakazie dyskryminacji. Trzy lata później powstał kompleksowy dokument, *Karta Swobód Obywatelskich Saskatchewan*. Współcześnie we wszystkich prowincjach Kanady obowiązują ustawy przyjęte przez ich parlamenty odnoszące się do kwestii ochrony praw człowieka ze szczególnym uwzględnieniem przepisów antydyskryminacyjnych⁹⁴. Lista ustaw przyjętych przez poszczególne prowincje została zawarta w Tabeli nr 6.

Przykładem zastosowanych rozwiązań może być *Karta Praw i Wolności Jednostki Quebecu* z 1975 roku. Zawarty jest w niej katalog praw i wolności politycznych, społecznych i kulturalnych przysługujących mieszkańcom tejże prowincji. Lista chronionych praw i wolności w niej wymieniona jest stosunkowo obszerna. Ponadto zawiera szczegółowe przepisy antydyskryminacyjne, które mają zapewnić wszystkim jednostkom taką samą ochroną prawną. Przykładem może być pierwsza na świecie obejmująca swoim

⁹³ *Ibidem*, s. 131-132; por. *Kanadyjska Karta Praw Człowieka z 1977 r. z późn. zm.* za: Oficjalna strona internetowa Zbiorów Ustaw Kanady (Ministerstwo Sprawiedliwości), <http://laws-lois.justice.gc.ca>, dostęp: 20.09.2012 r.

⁹⁴ M. Grzybowski, *op cit.*, s. 134.

obowiązaniem klauzula antydyskryminacyjna ze względu na orientację seksualną. Druga część poświęcona jest mechanizmom realizacji tejże ustawy. Chodzi tu o powołanie Komisji Praw Człowieka i Młodzieży (fr. *Commission des droits de la personne et des droits de la jeunesse*) oraz Trybunału Praw Człowieka (fr. *Tribunal des droits de la personne*). Oba organa są elementami pozasądowego systemu środków ochrony praw człowieka, opisanego w ostatnim rozdziale niniejszej pracy. Analogiczne rozwiązania, z niewielkimi modyfikacjami zostały wprowadzone w innych prowincjach Kanady⁹⁵.

Tabela nr 6.

Kluczowe prowincjonalne ustawy dotyczące ochrony praw człowieka.

Lp.	Nazwa dokumentu	Rok przyjęcia
1	Akt Praw Człowieka Alberty	2009
2	Kodeks Praw Człowieka Kolumbii Brytyjskiej	1996
3	Karta Praw i Wolności Jednostki Quebecu	1975
4	Kodeks Praw Człowieka Manitoby	1987
5	Akt Praw Człowieka Nowego Brunszwiku	2011
6	Akt Praw Człowieka Nowej Fundlandii i Labradoru	2010
7	Akt Praw Człowieka Terytoriów Północno-Zachodnich	2002
8	Akt Praw Człowieka Nowej Szkocji	1989
9	Akt Praw Człowieka Nunavut	2003
10	Kodeks Praw Człowieka Ontario	1990
11	Akt Praw Człowieka Wyspy Księcia Edwarda	1988
12	Kodeks Praw Człowieka Prowincji Saskatchewan	1979
13	Akt Praw Człowieka Prowincji Yukon	1987

Oprac. własne na podstawie stron internet. prowincjonalnych komisji praw człowieka.

⁹⁵ Por. *Karta Praw i Wolności Quebecu z 27.06.1975 r.* z późn. zmianami za: Oficjalna strona internetowa Dziennika Ustaw Quebecu (fr. Les Publications du Quebec), <http://www.publicationsduquebec.gouv.qc.ca>, dostęp: 18.09.2012 r.

Rozdział III.

Sądowe środki ochrony praw człowieka w Kanadzie

1 Kanadyjski model systemu sądowego

Przechodząc do analizy wewnątrzpaństwowych środków ochrony prawnej, należy na wstępie zaznaczyć, że Kanada jest krajem o rozbudowanym wewnętrznym systemie instytucji ochrony praw obywateli. Działają one na różnych szczeblach organizacji terytorialnej tego państwa⁹⁶. Fundamentalny charakter dla ochrony tychże praw mają organy władzy sądowniczej. Jak zostało wspomniane w poprzednim rozdziale wynika to z anglosaskich rozwiązań opartych o roszczeniowe ujęcie praw człowieka i obywatela. Obowiązujące przepisy konstytucyjne są w tej materii stosunkowo skromne, zawierają się w rozdziale VII *Aktu Konstytucyjnego* z 1867 roku (będącego częścią obowiązującej ustawy zasadniczej) oraz przepisach *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności*⁹⁷. Jednakże należy pamiętać, że ustroj sądowy Kanady regulują także przepisy o randze zwykłych ustaw oraz prawo prowincjonalne. Wynika to z różnorodności spraw, które mogą być przedmiotem zainteresowania sądów oraz specyfiką ustroju federalnego tego kraju. Stąd na system sądowniczy, obok Sądu Najwyższego wymienionego w konstytucji, składają się: sądy federalne, prowincjonalne oraz wyspecjalizowane składające się na względnie jednolity model w całym kraju. Ma on strukturę czteropoziomowej piramidy, na szczycie

⁹⁶ A. Bistrzyga, *Ombudsman prowincji Ontario*, [w:] J. Iwanek (red.), *Zagadnienia ochrony praw konstytucyjnych obywateli*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 70.

⁹⁷ R. Radek, *op. cit.*, s. 85.

której stoi Sąd Najwyższy Kanady (ang. *Supreme Court of Canada*). Ciekawy jest fakt, że konstytucja nie kreuje tego sądu z mocy prawa, lecz daje Parlamentowi Kanady prawo do jego utworzenia w drodze zwykłej legislacji (art. 101 *Aktu*)⁹⁸. Poniżej Sądu Najwyższego znajdują się prowincjonalne sądy apelacyjne oraz, równolegle, Federalny Sąd Apelacyjny (ang. *Federal Court of Appeal*). Niżej w hierarchii usytuowane są sądy najwyższe danych prowincji oraz Sąd Federalny Kanady (ang. *Federal Court of Canada*). Na najniższym poziomie znajdują się natomiast sądy prowincjonalne⁹⁹. Warto w tym miejscu także zauważyć, że nie wszystkie sprawy dotyczące naruszeń praw obywatelskich kończą się w sądzie. Często rozstrzygane są na drodze pozasądowej, o której będzie szerzej mowa w następnym rozdziale niniejszej pracy.

2 Sądy federalne

Jak już zostało wspomniane na szczeblu federalnym można wyodrębnić dwa sądy powszechne: Sąd Najwyższy oraz Sąd Federalny. Sąd Najwyższy jest ostateczną instancją dla wszystkich spraw, w tym dotyczących naruszeń praw jednostki, odpowiedzialny jest za doskonalenie prawa (zgodnie z prawotwórczą funkcją sądów w systemie anglosaskim) oraz jest sądem zwierzchnim w stosunku do innych sądów w całym kraju zarówno dla systemu sądów federalnych, jak i prowincjonalnych¹⁰⁰. Stąd jego orzeczenia są wiążące dla wszystkich sądów w Kanadzie, a federalny charakter odnosi się do jego właściwości geograficznej, nie zaś przedmiotowej czy podmiotowej. Jako sąd najwyższej instancji rozpatruje sprawy, od których złożono apelację co najmniej raz sędziom niższego szczebla. Nie musi on jednak brać na wokandę wszystkich spraw, które do niego trafiają. Sędziowie wybierają z zasady te, które mają rudymenarne znaczenie dla obywateli Kanady i wyznaczają kierunek rozwoju prawa. Sąd Najwyższy rozpatruje także ewentualne spory kompetencyjne pomiędzy władzą federalną a prowincjonalną, dokonuje wykładki konstytucji, ustaw federalnych i prowincjonalnych oraz stoi na straży praw i wolności

⁹⁸ *Ibidem*, s. 86.

⁹⁹ *Canada's Court System*, Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości Kanady <http://www.justice.gc.ca/eng/dept-min/pub/ccs-ajc/pdf/courten.pdf>, dostęp: 20.09.2012 r.

¹⁰⁰ J. Szarycz, *Kanadyjski wymiar sprawiedliwości*, Easy Printing, Toronto 1997, s. 86.

obywateli zawartych w *Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności*¹⁰¹. W skład Sądu Najwyższego wchodzi dziewięciu sędziów, w tym Prezes Sądu (ang. *Chef Justice of Canada*), nominowanych przez Gubernatora Generalnego (ang. *General Governor*) na wniosek premiera. Kandydaci na sędziów muszą być członkiem związku adwokatów (ang. *bar*) przez co najmniej dziesięć lat lub być sędzią innego sądu Kanady przez taki sam okres, co *de facto* również oznacza przynależność do związku adwokatów. Sędziami Sądu Najwyższego zazwyczaj zostają profesorowie akademicy. Ponieważ skład orzekający musi się składać z co najmniej trzech sędziów będących specjalistami w danej dziedzinie, stąd trzech członków Sądu Najwyższego musi być specjalistami w dziedzinie prawa cywilnego. Zwyczajowo pochodzą oni z Quebecu, który w odróżnieniu od reszty kraju opiera swój system prawny na kodeksie cywilnym, a nie precedensach prawnych. Tradycyjnie pozostali sędziowie pochodzą: z prowincji atlantyckich jeden, z Ontario trzech, a z prowincji zachodnich dwóch. Sędziowie sprawują swój urząd do 75 roku życia¹⁰².

Poniżej Sądu najwyższego na poziomie federalnym znajduje się Federalny Sąd Apelacyjny. Rozpatruje on zażalenia na decyzje sądu pierwszej instancji, czyli Sądu Federalnego. Jest następcą opisywanego w literaturze polskiej Wydziału Odwoławczego Sądu Federalnego Kanady¹⁰³, który w 2003 roku w związku z wejściem w życie ustawy *Courts Administration Service Act* z 2002 roku zmienił swoją organizację¹⁰⁴. Następcą Wydziału I Instancji (ang. *Trial Division*), jest natomiast Sąd Federalny. Odpowiedzialny jest on za rozstrzygnięcie spraw przeciw władzy federalnej oraz sprawuje zwierzchnictwo nad orzeczeniami organów *quasi-sądowniczych* i organów wewnętrznych powołanych na szczeblu federalnym¹⁰⁵. Do właściwości przedmiotowej Sądu Federalnego należą przede wszystkim: spory powstałe pomiędzy prowincjami oraz pomiędzy władzami na szczeblu prowincji a rządem federalnym, sprawy dotyczące praw autorskich i własności

¹⁰¹ R. Radek, *op. cit.*, s. 86-87.

¹⁰² I. Malinowska, *System instytucji ochrony prawnej w Kanadzie*, "Świat i Polityka. Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki w Warszawie", 1-2/2003, s. 173.

¹⁰³ Zob. J. Szarycz, *op. cit.*, s. 91.

¹⁰⁴ Oficjalna strona internetowa Federalnego Sądu Apelacyjnego, <http://www.fca-caf.gc.ca>, dostęp 20.09.2012 r.

¹⁰⁵ R. Radek, *op. cit.*, s. 87.

intelektualnej, odwołania od decyzji dotyczących obywatelstwa, sprawy dotyczące naruszeń przepisów prawnych odnoszących się do wolnego rynku i nieuczciwej konkurencji oraz wszelkie sprawy wszczęte przeciw rządowi federalnemu, jego organom oraz korporacjom królewskim (ang. *Crown corporation*), włącznie z zaskarżeniem decyzji wydanych przez te organy¹⁰⁶.

Na poziomie federalnym istnieją także sądy o charakterze wyspecjalizowanym. Ich organizacja zostanie przedstawiona w dalszej części niniejszego rozdziału.

3 Sądy prowincjonalne

Równoległe do systemu sądów federalnych (wyluczając Sąd Najwyższy, który stoi na czele wszystkich sądów w Kanadzie) istnieje system sądów prowincjonalnych. Składa się on z “wewnętrznych” sądów prowincji (ang. *Provincial/Territorial Court*) oraz sądów wyższej instancji. Co do zasady ich struktura tych pierwszych wygląda tak samo w każdej prowincji, z wyjątkiem terytorium Nunavut, gdzie nie istnieje sąd prowincji, a jego kompetencje posiada tamtejszy sąd zwierzchni, *Nunavut Court of Justice*. “Wewnętrzne” sądy prowincji mają różną organizację, niemniej właściwość przedmiotowa pozostaje taka sama i obejmuje: drobne sprawy karne, sprawy wynikające z prawa rodzinnego (z wyjątkiem rozwodów), sprawy nieletnich oraz sprawy cywilne o małej wartości. Niektóre prowincje powołują na tym szczeblu wyspecjalizowane sądy, które zajmują się określonymi sprawami z konkretnej dziedziny prawa (np. sądy orzekające w sprawach przemocy rodzinnej działające w Ontario, Manitobie, Albercie czy Yukonie)¹⁰⁷. Sędziowie powoływani są przez władze szczebla prowincjonalnego na wniosek lokalnego premiera¹⁰⁸.

Każda prowincja posiada także sądy wyższej instancji. Składają się na nie sądy najwyższe (ang. *Supreme*) bądź zwierzchnie (ang. *Superior*) oraz prowincjonalne sądy apelacyjne. Te pierwsze posiadają jurysdykcję ogólną ograniczoną, co oznacza, że w zakresie ich właściwości leżą wszystkie sprawy niezastrzeżone dla innych sądów. Część z

¹⁰⁶ *Canada's Court...*

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ J. Szarycz, *op. cit.*, s. 105.

nich pełni także funkcję sądów apelacyjnych dla “wewnętrznych” sądów prowincji. Sądy najwyższe danej prowincji mogą się odwoływać do wszystkich ustaw uchwalonymi w zarówno przez Parlament Kanady, jak i legislatury lokalne¹⁰⁹. Rozpatrują także sprawy wszczęte w związku z odwołaniem od decyzji prowincjonalnych instytucji *quasi-sądowych*, o czym mowa będzie w następnym rozdziale niniejszej pracy. Sędziowie nominowani są przez Gubernatora Generalnego na wniosek rządu federalnego i przezeń opłacani¹¹⁰. Od decyzji oraz sądów najwyższych prowincji (oraz “wewnętrznych” sądów prowincji w przypadku niektórych prowincji) przysługuje środek odwoławczy do prowincjonalnych sądów apelacyjnych (ang. *Provincial/Territorial Court of Appeal*), które pod względem organizacyjnym w części prowincji stanowią wydział tamtejszych sądów najwyższych. Sądy apelacyjne odpowiadają także na pytania dotyczące interpretacji konstytucji¹¹¹.

4 Sądy wyspecjalizowane

Obok sądów powszechnych w kanadyjskim systemie sądownictwa istnieją także sądy wyspecjalizowane. Zaliczyć do nich należy: Sąd Podatkowy Kanady (ang. *Tax Court of Canada*) oraz sądy wojskowe. Sąd Podatkowy został utworzony w 1983 roku i zastąpił *Tax Review Board*, który miał charakter *quasi-sądowy* ze względu na zależność od rządu federalnego. Składa się z piętnastu sędziów, którzy wybierani są tak jak inni sędziowie sądów na szczeblu federalnym. Sąd Podatkowy bada odwołania od decyzji wydanych przez organa administracji państwowej w sprawach podatkowych oraz pokrewnych, których zakres stale rośnie (zaliczyć do nich można np. sprawy dotyczące emerytur, składek i należności dla bezrobotnych, sprawy kombatantów i rent)¹¹². Od wyroków Sądu Podatkowego przysługuje odwołanie do Federalnego Sądu Apelacyjnego.

Drugim rodzajem sądów wyspecjalizowanych są sądy wojskowe. Na ich czele stoi Apelacyjny Sąd Wojskowy Kanady (ang. *Court Martial Appeal of Canada*). Został on

¹⁰⁹ R. Radek, *op. cit.*, s. 87.

¹¹⁰ *Canada's Court...*

¹¹¹ I. Malinowska, *System instytucji...*, s. 177.

¹¹² *Ibidem*, s. 175.

powołany, podobnie jak inne sądy federalne, na podstawie art. 101 *Aktu Konstytucyjnego*. Jego skład powołuje Gubernator Generalny spośród sędziów innych sądów federalnych i wyższych poszczególnych prowincji. Rozpatruje apelacje wniesione przez oskarżonego lub Ministra Obrony od spraw rozstrzyganych przez sądy wojskowe niższej instancji. Te natomiast działają na podstawie *Ustawy o obronie narodowej (National Defence Act)* z 1950 roku i należą do nich w szczególności: Ogólny Sąd Wojskowy (ang. *General Court Martial*), Dyscyplinarny Sąd Wojskowy (ang. *Disciplinary Court Martial*), Stały Sąd Wojskowy (ang. *Standing Court Martial*) oraz Specjalny Ogólny Sąd Wojskowy (ang. *Special General Court Martial*)¹¹³. Nadzór nad funkcjonowaniem sądów wojskowych sprawuje Sąd Najwyższy Kanady.

¹¹³ *Ibidem*, s. 175-176; J. Szarycz, *op. cit.*, s. 132-133.

Rozdział IV. Pozasądowe środki ochrony praw człowieka w Kanadzie

1 Instytucja ombudsmana

1.1 Istota kanadyjskiego modelu instytucji ombudsmana

Opisane w poprzednim rozdziale sądowe środki ochrony prawnej nie są jedynymi dostępnymi w Kanadzie gwarancjami przestrzegania praw człowieka. Władze Kanady, podobnie jak wiele innych państw demokratycznych, stworzyły system pozasądowych środków ochrony prawnej, do której należą: instytucje o charakterze ombudmańskim i *quasi*-ombudmańskim, instytucje *quasi*-sądowe, a także prokuratura. W poniższym podrozdziale zostanie opisana istota kanadyjskiego modelu ombudsmana.

Analizę wspomnianych instytucji zaczniemy od instytucji ombudsmana. Najpierw należy jednak podjąć próbę zdefiniowania instytucji ombudsmana jako takiej. Według ogólnej definicji przedstawionej przez L. C. Reif ombudsman to “funkcjonariusz publiczny powołany przez władzę ustawodawczą w celu monitorowania i kontrolowania funkcjonowania władzy wykonawczej”¹¹⁴. Oznacza to, że jest on organem powoływanym przez przedstawicieli ogółu obywateli w celu zabezpieczenia przestrzegania ich praw przez organa administracji publicznej. Trafną charakterystykę istoty instytucji ombudsmana

¹¹⁴ L. C. Reif (red.), *The International Ombudsman Anthology*, Kluwer Law International, Haga 1999, s. xxiii, tłum. własne.

przytoczył Sąd Najwyższy Kanady w swoim orzeczeniu w sprawie *British Columbia Development Corporation v. Friedmann (Ombudsman)* z 1984 roku, stwierdzając, że:

“Instytucja ombudsmana jest odpowiedzią na problem potencjalnych nadużyć [władzy publicznej] oraz nadzoru. Jej unikalny charakter pozwala na badanie wielu spraw, które pozostają poza zasięgiem tradycyjnych biurokratycznych mechanizmów kontrolnych. Usługi przez nią świadczone są nieodpłatne i dostępne dla każdego.”¹¹⁵

Działalność ombudsmanów powinna być zatem rozumiana jako mechanizm kontroli o charakterze zewnętrznym w stosunku do władzy wykonawczej, której zadaniem jest badanie potencjalnych nadużyć tejże władzy w stosunku do obywateli. Często rozciąga się właściwość tejże instytucji na inne podmioty, takie jak szkoły, placówki systemu ochrony zdrowia czy nawet przedsiębiorstwa prywatne.

Podczas gdy klasyczny model ombudsmana przewiduje istnienie jednego urzędu, którego zakres podmiotowy obejmuje działalność wszystkich organów administracji publicznej, a właściwość terytorialna dotyczy terytorium całego państwa, w Kanadzie odnajdujemy odmienne rozwiązania. Specyficzną cechą tamtejszego modelu ochrony prawnej obywateli jest brak instytucji ombudsmana na szczeblu federalnym. Nie istnieje bowiem, pomimo podjętej w 1978 roku próby, “scentralizowany” urząd ombudsmana, który obejmowałby swoją właściwością terytorialną i podmiotową całą federację i jej organa rządowe. Odnaleźć można natomiast system prowincjonalnych instytucji ombudsmańskich.¹¹⁶ Badacze podkreślają, że brak ombudsmana na szczeblu krajowym i rozproszenie funkcji ombudsmana wynika ze specyfiki kanadyjskiego federalizmu¹¹⁷.

¹¹⁵ A. M. Manirabona, F. Crepeau, *op. cit.*, s. 50, tłum. własne.

¹¹⁶ A. Bistrzyga, *op. cit.*, s. 70.

¹¹⁷ W. Brent, S. Owen, *The Ombudsman in Canada*, [w:] R. Gregory, P. Giddings (red.), *Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents*, IOS Press, Amsterdam 2000, s. 127.

1.2 System instytucje ombudsmanów prowincjonalnych

Jak już zostało powiedziane na wstępie, w Kanadzie nie istnieje pojedynczy urząd ombudsmana. Zamiast tego stworzono “model ombudsmana lokalnego jako funkcjonariusza powołanego do czuwania nad przestrzeganiem praw obywateli przez organy administracji publicznej.”¹¹⁸ Stąd każda prowincja Kanady, za wyjątkiem Wyspy Księcia Edwarda oraz terytorium Nunavut i Terytoriów Północno-Zachodnych, posiada własnego ombudsmana powołanego na mocy stosownej ustawy przyjętej przez parlamenty poszczególnych prowincji. Wartym podkreślenia jest fakt, że powołanie tego urzędu w danej prowincji zależy wyłącznie od woli jej parlamentu i nie jest nakazane przez postanowienia konstytucji czy prawa federalnego, jak to ma miejsce w wielu innych krajach¹¹⁹. Pełna lista urzędów kanadyjskich ombudsmanów prowincjonalnych wraz z latami ich powołania zawarta jest w Tabeli nr 7.

Większość ombudsmanów poszczególnych prowincji powoływana jest przez jej Gubernatora-Porucznika (ang. *Lieutenant Governor*) na wniosek ciał ustawodawczych. Wyjątek stanowi Quebec, gdzie ombudsmana powołuje się na wniosek premiera prowincji większością 2/3 członków Zgromadzenia Narodowego. Natomiast w prowincji Manitoba ombudsmana powołuje Gubernator-Porucznik działający w porozumieniu z rządem (ang. *Lieutenant Governor-in-Council*) na wniosek Standing Committee of Assembly on Privileges and Elections. Okres kadencji poszczególnych ombudsmanów także jest różny w poszczególnych prowincjach; i tak w Albercie, Nowej Szkocji, prowincji Saskatchewan i Quebecu wynosi on pięć lat. W prowincji Manitoba i Kolumbii Brytyjskiej jest to sześć lat, natomiast w Ontario oraz Nowym Brunszwiku okres kadencji jest najdłuższy i wynosi dziesięć lat. W sytuacji, gdy ombudsman nie pełni swojej funkcji w odpowiedni sposób, przyjęte rozwiązania prawne przewidują możliwość jego wcześniejszego odwołania. W Ontario, prowincji Saskatchewan, Nowej Szkocji, Nowym Brunszwiku, Kolumbii Brytyjskiej i Albercie ombudsman może być odwołany przez ich Gubernatorów-Poruczników działających w porozumieniu z rządem na wniosek lokalnego parlamentu.

¹¹⁸ I. Malinowska, *System instytucji...*, s. 179.

¹¹⁹ W. Brent, S. Owen, *op. cit.*, s. 138-139.

Natomiast w prowincjach Manitoba i Quebec do odwołania ombudsmana potrzebna jest większość co najmniej 2/3 lokalnego parlamentu¹²⁰.

Podstawowym zadaniem kanadyjskich ombudsmanów prowincjonalnych jest prowadzenie dochodzeń zakresie skarg składanych na naruszające prawa obywateli działanie administracji publicznej w danej prowincji. Ombudsmani nie zajmują się natomiast badaniem pracy sędziów oraz spraw podlegających właściwości federalnej i municypalnej. Wyjątek stanowią ombudsmani Nowej Szkocji i Nowego Brunswiku, którzy posiadają możliwość badania spraw objętych właściwością władz miejskich¹²¹. Z zasady zakresem prowadzone przez ombudsmana badania mogą być objęte wszelkie decyzje, rekomendacje, akty prawne oraz procedury stosowane przez lokalną administrację. Istnieją jednak pewne wyjątki. Utarła się praktyka, że ombudsman nie wszczyna postępowania w sprawie decyzji wydanych przez organa administracji publicznej, dopóki nie został zastosowany wobec niej środek odwoławczy przewidziany standardową procedurą wydania tejże decyzji. Ponadto w większości prowincji zakres działalności ombudsmanów nie obejmuje aktów Prokuratorów Korony (ang. *Crown Counsel*), Rad Wykonawczych (ang. *Executive Council*) oraz niektórych innych urzędów¹²². Stąd ombudsmani zajmują się głównie działaniami poszczególnych departamentów i innych rządowych agencji.

Mechanizmy kontroli różnią się w zależności od prowincjonalnych rozwiązań ustawodawczych. Zasadniczo skargi mogą być wnoszone indywidualnie, bądź też przez grupy obywateli, którzy uważają, że ich prawa zostały naruszone. W niektórych prowincjach dochodzenia ombudsmanów wszczynane mogą być także na wniosek instytucji rządowych lub komisji parlamentarnych. Uregulowania w części z prowincji przewidują także możliwość wszczęcia dochodzenia przez ombudsmana z własnej inicjatywy w sprawach dotyczących potencjalnych nadużyć¹²³.

Ombudsmani we wszystkich prowincjach są uprawnieni do żądania informacji dotyczących badanej sprawy. Istnieją szczegółowe obostrzenia dotyczące informacji niejawnych, które stanowią przedmiot rozwiązań prawnych poszczególnych prowincji.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 129-130.

¹²¹ A. Bistrzyga, *op. cit.*, s. 73.

¹²² W. Brent, S. Owen, *op. cit.*, s. 132.

¹²³ *Ibidem*, s. 131.

Mogą także przesłuchiwać świadków pod przysięgą, a także dokonywać kontroli w siedzibie organu administracji publicznej. Utała się zasada (w niektórych prowincjach zawarta w rozwiązaniach ustawowych) o wcześniejszym powiadomieniu szefa organu o takim zamiarze. Kilka prowincji dopuszcza także przeprowadzanie konsultacji z ministrem, którego właściwości dotyczy badana sprawa. Ponadto w Kolumbii Brytyjskiej oraz Nowym Brunszwiku ombudsman zobowiązany jest do przeprowadzenia wysłuchania (ang. *hearing*) w celu uzyskania potrzebnych mu informacji. Rozwiązania zastosowanie w części pozostałych prowincji przewidują możliwość przeprowadzenia takiego wysłuchania w przypadku przedstawienia *prima facie* dowodów winy przeciwko departamentowi lub agencji rządowej¹²⁴.

Tabela nr 7.

Urzędy ombudsmana prowincjonalnego w Kanadzie.

Lp.	Nazwa prowincji	Rok ustanowienia urzędu
1	Alberta	1967
2	Nowy Brunszwik	1967
3	Quebec*	1968
4	Manitoba	1969
5	Nowa Szkocja	1971
6	Saskatchewan	1972
7	Nowa Fundlandia i Labrador	1975
8	Ontario	1975
9	Kolumbia Brytyjska	1979
10	Jukon (terytorium)	1996
*) Urząd ombudsmana nosi w tej prowincji miano <i>Obrońcy Obywatela</i> (fr. <i>Protecteur de Cioyen</i>).		

Oprac. własne na podstawie I. Malinowska, System instytucji..., s. 179 oraz strony internetowej Ombudsmana Prowincji Jukon.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 133.

W wyniku przeprowadzonego dochodzenia urząd ombudsmana zobowiązany jest do sporządzenia raportu w sprawie złożonej skargi i przedstawienia go ministrowi bądź innej agencji rządowej, której skarga dotyczy. Może on zawierać zalecenia dla zainteresowanego organu. Jeżeli wspomniany minister, bądź organ administracji rządowej nie zastosuje się w ocenie ombudsmana do przedłożonych mu zaleceń (mają one obowiązek zdać sprawozdanie z dokonanych zmian), może on przedstawić sprawę do odpowiednich władz. We wszystkich prowincjach, z wyjątkiem Ontario, jest nią Porucznik-Gubernator, a następnie parlament prowincji. W Ontario sprawa kierowana jest do Premiera i parlamentu. Przekazanie sprawozdania do władzy ustawodawczej traktuje się jako przekazanie jej do wiadomości publicznej. Brak możliwości przekazania sprawy wymiarowi sprawiedliwości sprawia, że siła narzędzi jakimi dysponują ombudsmani prowincjonalni jest relatywnie słaba.¹²⁵

2 Inne instytucje pozarządowej ochrony praw człowieka

2.1 Instytucje *quasi*-ombudsmińskie i *quasi*-sądowe

Obok opisanych w poprzednim podrozdziale instytucji ombudsmanów prowincjonalnych, w Kanadzie istnieje także grupa niespecyficznych instytucji, których charakter można by określić jako *quasi*-ombudsmiński i *quasi*-sądowych, a także podległa Ministrowi Sprawiedliwości, prokuratura. Do tej pierwszej grupy na poziomie federalnym można wyróżnić: Kanadyjską Komisję Praw Człowieka, Kanadyjski Trybunał Praw Człowieka oraz inne *quasi*-ombudsmińskie wyspecjalizowane organa zajmujące się ochroną praw jednostek w konkretnych dziedzinach. Lista kluczowych organów wyspecjalizowanych znajduje się w Tabeli nr 8.

Wspomniana Kanadyjska Komisja Praw Człowieka oraz Kanadyjski Trybunał Praw Człowieka zostały powołane na mocy *Kanadyjskiej Karty Praw Człowieka* z 1977 roku. Ta pierwsza ma charakter *quasi*-ombudsmiński i zajmuje się przyjmowaniem oraz

¹²⁵ *Ibidem*, s. 138.

rozpatrywaniem skarg jednostek, bądź grup obywateli w sprawie naruszeń praw jednostek zawartych w konstytucji i prawie federalnym. Czuwa także nad przestrzeganiem *Ustawy o sprawiedliwym zatrudnieniu (Employment Equity Act)* z 1998 roku, stąd rozpatruje także zawiadomienia o dyskryminacji w miejscach pracy. Po zbadaniu sprawy Komisja może przeprowadzić mediacje, bądź skierować sprawę do rozpatrzenia przed Kanadyjskim Trybunałem Praw Człowieka. Do zadań Komisji oprócz rozpatrywania skarg, dokonuje także wyjaśnień zapisów odnoszących się do jej działalności katów prawnych oraz zajmuje się promocją idei praw człowieka w Kanadzie¹²⁶. Z kolei Kanadyjski Trybunał Praw Człowieka jest instytucją o charakterze *quasi-sądowym*. Rozpatruje on, dokonując wysłuchań (przed nimi Trybunał jeszcze raz dokonuje mediacji), sprawy wszczęte z inicjatywy Komisji dotyczące skarg, których nie udało się rozstrzygnąć polubownie w ramach jej prac. Jeżeli jedna ze stron nie jest zadowolona z wyroku Trybunału może odwołać się do Federalnego Sądu Kanady, którym mowa była poprzednim rozdziale¹²⁷.

Prowincjonalne ustawodawstwo w dziedzinie ochrony praw człowieka, o którym była mowa w rozdziale II niniejszej pracy, wprowadza na wzór rozwiązań federalnych, system komisji praw człowieka, które czuwają nad realizacją postanowień poszczególnych lokalnych rozwiązań prawnych. Lista wszystkich organów powołanych na mocy tychże rozwiązań znajduje się w Tabeli nr 9. Prowincjonalne komisje praw człowieka w celu realizacji swoich statutowych celów rozpatrują skargi, prowadzą mediacje i dochodzenia. Szczegółowe procedury postępowania nieznacznie różnią się w poszczególnych prowincjach; różny jest także zakres kompetencyjny tychże organów. Niektóre mają charakter *quasi-ombudusmański* (komisje praw człowieka), inne *quasi-sądowy* (trybunały praw człowieka w prowincjach: Ontario, Quebec i Saskatchewan), z kolei Trybunał Praw Człowieka Kolumbii Brytyjskiej łączy w sobie te dwie funkcje. W przypadku braku porozumienia między stronami, komisje przekazują sprawy do sądów najwyższych prowincji. Komisje zajmują się także promowaniem praw człowieka, ze szczególnym naciskiem na kwestię zakazu dyskryminacji¹²⁸.

¹²⁶ I. Worońska, *op. cit.*, s. 132.

¹²⁷ Oficjalna strona internetowa Kanadyjskiej Komisji Praw Człowieka, <http://www.chrc-ccdp.ca>, dostęp: 15.09.2012 r., Oficjalna strona internetowa Kanadyjskiego Trybunału Praw Człowieka, <http://chrt-tcdp.gc.ca>, dostęp: 15.09.2012 r.

¹²⁸ I. Worońska, *op. cit.*, s. 135-136.

Tabela nr 8.Przykłady federalnych urzędów *quasi-ombudsmańskich*.

Lp.	Nazwa urzędu	Rok powołania
1	Komisarz ds. Języków Urzędowych (ang. <i>Commissioner for Official Languages</i>)	1969
2	Rzecznik Praw Więźniów (ang. <i>Correctional Investigator</i>)	1973
3	Komisarz ds. Prywatności (ang. <i>Privacy Commissioner</i>)	1983
4	Komisarz ds. Informacji (ang. <i>Information Commissioner</i>)	1983
5	Komisja ds. Skarg od Ludności (ang. <i>Public Complaints Commission</i>)	1988
6	Ombudsman dla Departamentu Obrony Narodowej i Kanadyjskich Sił Zbrojnych (ang. <i>Ombudsman for the Department of National Defence and Canadian Forces</i>)	1998

Oprac. własne na podstawie I. Malinowska, System instytucji..., s. 182-183.

Jak zostało wspomniane powyżej na szczeblu federalnym istnieją instytucje *quasi-ombudsmańskie* o charakterze wyspecjalizowanym. Przykładem może być Komisarz do spraw Języków Urzędowych, który bada skargi na łamanie zagwarantowanej w *Kanadyjskiej Karcie Praw i Wolności* dwujęzyczności w organach administracji publicznej, czy też Ombudsman dla Departamentu Obrony Narodowej i Kanadyjskich Sił Zbrojnych, który rozpatruje sprawy zgłoszone przez pracowników sił zbrojnych i ich rodzin z wyłączeniem spraw zastrzeżonych dla sądów i trybunałów wojskowych. Obok instytucji *quasi-ombudsmańskich* powoływanych przez konkretne organa administracji publicznej, istnieje także liczna grupa takich instytucji tworzonych dla ochrony praw konsumentów. Przykładami mogą być urzędy Rzecznika Praw Obywatelskich w Zakresie Usług Telekomunikacyjnych (ang. *Ombudsman for Telecommunications Services*),

powołany w celu ochrony konsumentów tego sektora lub Rzecznik Praw Obywatelskich w Zakresie Usług Bankowych i Inwestycji (ang. *Ombudsman for Banking Services and Investments*)¹²⁹. Zakres uprawnień tychże instytucji jest podobny do tych, które posiadają urzędy ombudsmanów prowincjonalnych.

Kończąc analizę pozasądowych środków ochrony prawnej należy także zwrócić uwagę na funkcjonujące obok Kanadyjskiego Trybunału Praw Człowieka inne instytucje o charakterze *quasi-sądowym*, których właściwość dotyczy praw jednostek. Działają one na podstawie odrębnych ustaw i mają różną właściwość przedmiotową i geograficzną. Część funkcjonuje na szczeblu prowincji, a część na szczeblu federalnym i zajmują się sprawami takimi jak spory pomiędzy lokatorami a właścicielami nieruchomości (np. *Ministry of Housing* w Ontario), konflikty na tle przyznawania rent inwalidzkich (*Workers' Compensation Board*) czy też sprawy imigracyjne (*Immigration and Refugee Board*). Od decyzji tychże organów przysługuje odwołanie do właściwego sądu¹³⁰.

Tabela nr 9.

Prowincjonalne komisje i trybunały praw człowieka.

Lp.	Nazwa prowincji lub terytorium	Nazwa organu w języku angielskim lub francuskim
1	Ontario	<ul style="list-style-type: none"> • Ontario Human Rights Commission • Human Rights Tribunal of Ontario
2	Quebec	<ul style="list-style-type: none"> • Commission des droits de la personne et des droits de la jeunesse • Tribunal des droits de la personne
3	Nowa Szkocja	<ul style="list-style-type: none"> • Nova Scotia Human Rights Commission
4	Nowy Brunszwik	<ul style="list-style-type: none"> • New Brunswick Human Rights Commission
5	Manitoba	<ul style="list-style-type: none"> • Manitoba Human Rights Commission
6	Kolumbia Brytyjska	<ul style="list-style-type: none"> • British Columbia Human Rights Tribunal

¹²⁹ I. Malinowska, *System instytucji...*, s. 182-183; R. Radek, *op. cit.*, s. 87-88.

¹³⁰ J. Szarycz, *op. cit.*, s. 139-140.

Lp.	Nazwa prowincji lub terytorium	Nazwa organu w języku angielskim lub francuskim
7	Wyspa Księcia Edwarda	• Prince Edward Island Human Rights Commission
8	Saskatchewan	• Saskatchewan Human Rights Commission • Saskatchewan Human Rights Tribunal
9	Alberta	• Alberta Human Rights Commission
10	Nowa Funlandia i Labrador	• Newfoundland and Labrador Human Rights Commission
11	Terytoria Północno-Zach.	• Northwest Territories Human Rights Commission • Northwest Territories Human Rights Adjudication Panel
12	Jukon	• Yukon Human Rights Commission
13	Nunavut	• Nunavut Human Rights Tribunal

Oprac. własne.

2.2 Prokuratura

Poza opisanymi wyżej instytucjami ombudsmana, *quasi*-ombusmana i instytucji *quasi*-sądowych do katalogu pozasądowych środków ochrony prawnej niektórzy autorzy dodają także prokuraturę¹³¹. Praca tej pierwszej nadzorowana jest przez Prokuratora Generalnego (ang. *Attorney General*), który jest zarazem Ministrem Sprawiedliwości. Działa on na podstawie *Ustawy o Ministerstwie Sprawiedliwości (Deperatament of Justice Act)* z 1970 roku, która nakłada na niego odpowiedzialność za ochronę i promowanie praw i wolności obywatelskich. Na system prokuratury składa się osiem biur regionalnych z siedzibami w największych miastach Kanady (różnią się strukturą organizacyjną). Ich szefowie (prokuratorzy generalni prowincji, a przypadku terytorium Nunavut Minister Sprawiedliwości tamtejszego rządu) odpowiedzialni są za składanie rewizji do sądów

¹³¹ I. Malinowska, *System instytucji...*, s. 183.

provincialnych bądź federalnych¹³². Podział kompetencji pomiędzy Prokuratorem Generalnym a jego lokalnymi odpowiednikami oparty jest o przepisy prawa, a także tradycję i bieżącą politykę. Stąd nadzór nad sprawami federalnymi sprawuje Prokurator Generalny, chyba że szczególne przepisy przekazują je prokuratorom w prowincjach. Jest on także uprawniony do zaskarżenia każdej sprawy do sądu apelacyjnego¹³³.

¹³² J. Sarycz, *op. cit.*, s. 69.

¹³³ I. Malinowska, *System instytucji...*, s. 184.

Zakończenie

Kanada jest krajem o rozbudowanym ustawodawstwie i systemie środków ochrony dotyczących praw człowieka. Fakt ten stanowi jeden z fundamentów współczesnego otwartego społeczeństwa kanadyjskiego opartego o idee tolerancji i poszanowania godności ludzkiej. Zaprezentowana w niniejszej pracy analiza źródeł tego systemu wykazała, że można je odnaleźć zarówno w organizacji międzynarodowych, jak i rozwiązań wewnętrznych. Wśród źródeł zewnętrznych najistotniejszymi są: system ochrony praw człowieka oparty o *Kartę Narodów Zjednoczonych*, oenzetowskie systemy traktatowe, a także systemy regionalne (międzyamerykański system ochrony praw człowieka w ramach Organizacji Państw Amerykańskich) oraz systemy stworzone przez organizacje wyspecjalizowane, wśród których na szczególną uwagę zasługują rozwiązania wypracowane w ramach Międzynarodowej Organizacji Pracy. Pomimo występujących czasem trudności z implementacją postanowień wynikających ze zobowiązań międzynarodowych, stanowią one ważny punkt odniesienia dla ustawodawstwa krajowego. Idee i prawa w nich zawarte oraz anglosaska tradycja prawna stanowią podwaliny konstytucyjnych (*Canadian Charter of Rights and Freedoms*) i ustawowych rozwiązań w dziedzinie ochrony praw człowieka zarówno na szczeblu federalnym (*Canadian Human Rights Act*), jak i prowincjonalnym (ustawy powołujące lokalne komisje i trybunały praw człowieka).

Gwarancję przestrzegania obowiązujących w Kanadzie aktów prawnych związanych z prawami człowieka stanowi, co do zasady, system sądowy. Składa się nań: Sąd Najwyższy Kanady, będący w praktyce uprawniony do rugowania z porządku prawnego aktów niezgodnych z postanowieniami *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności*,

system sądów federalnych, stojący na straży przestrzegania zapisów zawartych w ustawach federalnych oraz poszanowania praw obywateli przez administrację rządu krajowego, sądy prowincjonalne, pełniące analogiczną funkcję na szczeblu lokalnym oraz system sądów wojskowych.

Obok rozbudowanego systemu sądowego istnieją także pozasądowe środki ochrony prawnej. Należy do przede wszystkim nich instytucja ombudsmana, która w Kanadzie przybrała specyficzny model ombudsmana lokalnego. Nie istnieje bowiem jeden “scentralizowany” urząd obejmujący swoją właściwością geograficzną cały kraj. Obecny jest natomiast system, na który składa się wielu ombudsmanów powołanych na mocy oddzielnych aktów prawnych przez parlamenty większości prowincji. Poza systemem ombudsmanów prowincjonalnych odnaleźć można także instytucje o charakterze *quasi-ombudsmanskim*, zaliczyć do nich należy: Kanadyjską Komisję Praw Człowieka, prowincjonalne komisje praw człowieka (powołane na mocy lokalnych ustaw) oraz instytucje wyspecjalizowane, takie jak Komisarz ds. Języków Urzędowych czy Komisarz. Ustawodawstwo krajowe oraz niektórych prowincji przewiduje także powołanie instytucji quasi-sądowych (np. Kanadyjski Trybunał Praw Człowieka, lokalne trybunały), które uprawnione są do wydawania orzeczeń w zakresie przewidzianym przez powołujące je ustawy. Ostatecznie do pozasądowych środków ochrony praw obywateli niektórzy autorzy zaliczają także prokuraturę.

Problematyka ochrony praw człowieka w Kanadzie nie jest na gruncie nauki polskiej szeroko opisana. Wymaga ona przeprowadzenia kolejnych studiów i zaktualizowania stanu wiedzy zawartej w rodzimej literaturze.

Bibliografia

Publikacje zwarte i artykuły

1. Bała P., Wielomski A., *Prawa człowieka i ich krytyka. Przyczynek do studiów o ideologii czasów ponowoczesnych*, Fijorr Publishing Company, Warszawa 2008.
2. Banaszak B. (red.), *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze, Kraków 2005.
3. Bieńczyk-Missala A., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Wybór tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
4. Bistrzyga A., *Ombudsman w prowincji Ontario*, [w:] Iwanek J. (red.), *Zagadnienia ochrony praw konstytucyjnych obywateli*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993.
5. Brent W., Owen S., *The Ombudsman in Canada*, [w:] Gregory R., Giddings P. (red.), *Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents*, IOS Press, Amsterdam 2000.
6. Campagnoni F., *Prawa człowieka: geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.
7. De Zayad A., Wieruszewski R., *Ochrona praw człowieka sprawowana przez Komitet Praw Człowieka*, [w:] Wiśniewski L. (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000.
8. Drzewicki K., *Trzecia generacja praw człowieka*, "Sprawy Międzynarodowe", nr 10, 1983.
9. *Enhancing Canada's Role in the OAS: Canadian Adherence to the American Convention on Human Rights. Report of the Standing Senate Committee on Human Rights*, The Senate of Canada, Ottawa 2003.
10. Forsey E. A., *How Canadians Govern Themselves*, 7 ed., Ottawa 2010.
11. Hogg P., *The Charter Revolution: Is it Undemocratic?*, "Constitutional Forum", vol. 12, nr 1, 2011/2012, Centre for Constitutional Studies.
12. Grzybowski M., *Krajowy system ochrony wolności i praw człowieka i obywatela w Kanadzie*, [w:] Wiśniewski L. (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000.
13. Grzybowski M., *Parlament Kanady*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1994.

14. Grzybowski M., *System praw i wolności obywatelskich w Kanadzie*, "Annales UMCS", sectio G, vol. XXXVII(8), 1990.
15. Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska J., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 2004.
16. Johansen D., Rosen P., *The Notwithstanding Clause of the Charter*, Library of Parliament, Ottawa 2008.
17. *Konstytucja Kanady*, Osieński J., Zawisłańska I. (oprac.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.
18. Kuźniar R., *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
19. Langer R., *Defining Rights and Wrongs: Bureaucracy, Human Rights and Public Accountability*, UBC Press, Vancouver 2007.
20. Łopatka A., *System Międzynarodowej Ochrony Praw Człowieka*, [w:] Wiśniewski L. (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000.
21. Malinowska I., *Prawa człowieka i ich ochrona międzynarodowa*, Elipsa, Warszawa 1994.
22. Malinowska I., *System instytucji ochrony prawnej w Kanadzie*, Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki w Warszawie "Świat i Polityka", 1-2/2003.
23. Manirabona A. M., Crepeau F., *Enhancing the Implementation of Human Rights Treaties in Canadian Law: The Need for a National Monitoring Body*, "Canadian Journal of Human Rights", vol. 1, no. 1, 2012.
24. McEvoy J. P., Fleming D. J., *Canada, Human Rights and the OAS*, "Review of Constitutional Studies", Vol. IV, no. 1, 1997.
25. Nowak M., *Trzy generacje praw człowieka. Ich znaczenie w świetle przesłanek ideowych i historycznych oraz w świetle ich genezy*, [w:] Banaszak B., *Prawa człowieka: geneza, koncepcje, ochrona*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.
26. Osiatyński W., *Filozofia i historia praw człowieka*, [w:] Rzepliński A. (red.), *Prawa człowieka a policja. Problemy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 1994.

27. Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011.
28. Osiatyński W., *Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka*, [w:] *Szkoła praw człowieka. Teksty wykładów*, Zeszyt 1, Wydawnictwo Exit, Warszawa 1996
29. Paul A., *Controversial Conceptions: The Unborn and the American Convention on Human Rights*, "Loyola University Chicago International Law Review", vol. 9, issue 2, 2012.
30. Radek R., *System konstytucyjny Kanady*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011.
31. Reif L. C. (red.), *The International Ombudsman Anthology*, Kluwer Law International, Haga 1999.
32. Schabas W. A., *Canada and Adoption of the Universal Declaration of Human Rights*, "McGill Law Journal", vol. 43, 1998.
33. Seweryński M., *Działalność Międzynarodowej Organizacji Pracy na rzecz ochrony praw człowieka*, [w:] Wiśniewski L. (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000.
34. Sokołowski T., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2004.
35. Szarycz J., *Kanadyjski wymiar sprawiedliwości*, Easy Printing, Toronto 1997.
36. *The United Nations Human Right Treaty System: An Introduction to the Core Human Rights Treaties and the Treaty Bodies*, Fact Sheet No. 30, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Genewa 2005.
37. Vasak K., *A 30-year Struggle – The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, "The UNESCO Courier", November 1977.
38. Wąsiewicz-Szczepańska A., *Interamerykański system ochrony praw człowieka*, [w:] Wiśniewski L. (red.), *Ochrona praw człowieka w świecie*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2000.
39. Wrońska I., *Mechanizm ochrony wolności i praw jednostek w Kanadzie*, [w:] Jaskierania J. (red.), *Problemy ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce 2008.

Źródła internetowe

1. Biblioteka Sejmowa – <http://libr.sejm.gov.pl>
2. *Canada's Court System*, Ministerstwo Sprawiedliwości Kanady, <http://www.justice.gc.ca/eng/dept-min/pub/ccs-ajc/pdf/courten.pdf>, dostęp: 20.09.2012 r.
3. Federalny Sąd Apelacyjny Kanady – <http://www.fca-caf.gc.ca>
4. Kanadyjska Komisja Praw Człowieka – <http://www.chrc-ccdp.ca>
5. Kanadyjski Trybunał Praw Człowieka – <http://www.chrt-tcdp.gc.ca>
6. Komisja Praw Człowieka i Młodzieży Quebecu – <http://www.cdpcj.qc.ca>
7. Komisja Praw Człowieka Nowego Brunszwiku – <http://www.gnb.ca/hrc-cdp>
8. Komisja Praw Człowieka Nowej Fundlandii – <http://www.gov.nl.ca/hrc>
9. Komisja Praw Człowieka Nowej Szkocji – <http://www.humanrights.gov.ns.ca>
10. Komisja Praw Człowieka Ontario – <http://www.ohrc.on.ca>
11. Komisja Praw Człowieka Prowincji Alberta – <http://www.albertahumanrights.ab.ca>
12. Komisja Praw Człowieka Terytorium Yukon – <http://www.yhrc.yk.ca>
13. Komisja Praw Człowieka Prowincji Manitoba – <http://www.manitobahumanrights.ca>
14. Komisja Praw Człowieka Prowincji Saskatchewan – <http://www.shrc.gov.sk.ca>
15. Komisja Praw Człowieka Terytoriów Północno-Zachodnich – <http://www.nwhumanrights.ca>
16. Komisja Praw Człowieka Wyspy Księcia Edwarda – <http://www.gov.pe.ca/humanrights>
17. Międzynarodowa Organizacja Pracy – <http://www.ilo.org>
18. Ministerstwo Dziedzictwa Kanady – <http://www.pch.gc.ca>
19. Ministerstwo Pracy Kanady (Human Resources and Skills Development Canada), <http://www.hrsdc.gc.ca>
20. Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Handlu Międzynarodowego Kanady – <http://www.international.gc.ca>
21. Ombudsman Terytorium Yukon – <http://www.ombudsman.yk.ca>
22. Organizacja Narodów Zjednoczonych, <http://www.un.org>
23. Organizacji Państw Amerykańskich, <http://www.oas.org>
24. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie – <http://www.univ.un.org.pl>
25. Les Publications de Quebec – <http://www.publicationsduquebec.gouv.qc.ca>
26. Trybunał Praw Człowieka Kolumbii Brytyjskiej – <http://www.bchrt.bc.ca>

27. Trybunał Praw Człowieka Terytorium Nunavut – <http://www.nhrt.ca>
28. Zbiory Traktatów ONZ – <http://treaties.un.org>
29. Zbiory Ustaw Kanady (Ministerstwo Sprawiedliwości), <http://laws-lois.justice.gc.ca>

Akty prawne

1. Amerykańska Deklaracja Praw i Obowiązków Obywatela z 02.05.1948 r.
2. Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z 22.11.1969 r.
3. Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci z 15.12.1989 r.
4. Kanadyjska Karta Praw z 1960 r.
5. Kanadyjska Karta Praw Człowieka z 1977 r. z późn. zmianami
6. Kanadyjska Karta Praw Człowieka i Wolności z 1982 r.
7. Karta Narodów Zjednoczonych z 26.06.1945 r.
8. Karta Praw i Wolności Quebecu z 27.06.1975 r. z późn. zmianami.
9. Konstytucja Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1919 r. z późn. poprawkami.
10. Międzynarodowa Konwencja o Prawach Dziecka z 20.10.1989 r.
11. Międzynarodowa Konwencja w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z 18.12.1979 r.
12. Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z 7.03.1966 r.
13. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16.12.1966r.
14. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16.12.1966 r.
15. Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania z 10.12.1984 r.
16. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10.12.1948 r.
17. Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 25.05.2000 r.
18. Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 25.05.2000 r.

19. Protokół Fakultatywny do Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich form Dyskryminacji Kobiet z 6.10.1999 r.
20. Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16.12.1966 r.
21. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr A/RES/60/251 z 15.03.2006 r.

Załącznik nr 1

Kanadyjska Karta Praw Człowieka i Wolności

Akt Konstytucyjny z 1982 r.¹³⁴

[1982, c. 11 (U.K.), Schedule B]

Część I

Kanadyjska Karta Praw i Wolności

Zważywszy, że Kanada została utworzona na zasadach uznających zwierzchnictwo Boga i rządy prawa:

Gwarancja praw i wolności

1. Kanadyjska Karta Praw i Wolności gwarantuje prawa i wolności w niej wyrażone oraz poddaje je tylko takim rozsądnym ograniczeniom, które są wyznaczone przez prawo i znajdują oczywiste uzasadnienie w wolnym i demokratycznym społeczeństwie.

Podstawowe wolności

2. Każdy posiada następujące podstawowe wolności: (a) wolność sumienia i religii, (b) wolność myśli, przekonań i wyrażania poglądów włączając w to wolność prasy i innych środków przekazu, (c) wolność pokojowych zgromadzeń, (d) wolność zrzeszania się.

Demokratyczne prawa

3. Każdy obywatel Kanady ma prawo głosu w wyborach członków Izby Gmin lub zgromadzeń ustawodawczych i jest uprawniony do zasiadania w nich.
4. (1) Kadencja Izby Gmin ani żadnego innego zgromadzenia ustawodawczego nie może trwać dłużej niż pięć lat od daty zarządzenia wyborów do tych izb. (2) W czasie

¹³⁴ Tekst zaczerpnięty z oficjalnej strony internetowej Biblioteki Sejmowej, <http://libr.sejm.gov.pl>, dostęp: 11.09.2012 r.

faktycznej lub grożącej wojny, inwazji lub powstania kadencja Izby Gmin jako Parlamentu i zgromadzenia ustawodawczego jako legislatury może zostać przedłużona powyżej pięciu lat, jeśli w głosowaniu nie przeciwstawiła się temu więcej niż jedna trzecia członków Izby Gmin lub zgromadzenia ustawodawczego.

5. Posiedzenie Parlamentu i każdej legislatury odbywa się przynajmniej raz w ciągu dwunastu miesięcy.

Prawa do przemieszczania się

6. (1) Każdy obywatel Kanady ma prawo do wjazdu, przebywania i opuszczenia Kanady.
(2) Każdy obywatel Kanady i każda osoba posiadająca status stałego pobytu w Kanadzie ma prawo: (a) do przenoszenia się i zamieszkania w dowolnej prowincji, i (b) do uzyskiwania środków na utrzymanie w dowolnej prowincji. (3) Prawa wymienione w ustępie (2) są poddane ograniczeniom wynikającym z: (a) wszelkich ustaw lub praktyk o powszechnym zastosowaniu w prowincji, chyba że wprowadzają one różnice między osobami na podstawie kryterium prowincji byłego lub obecnego miejsca zamieszkania, (b) wszelkich ustaw ustanawiających uzasadniony wymóg zamieszkania jako warunku otrzymywania gwarantowanych przez państwo świadczeń socjalnych. (4) Ustępy (2) i (3) nie wykluczają podejmowania ustaw, programów lub działań, które w prowincji mają na celu poprawę warunków życia jej mieszkańców znajdujących się w złym położeniu ekonomicznym i socjalnym, jeśli poziom zatrudnienia w tej prowincji jest niższy od poziomu zatrudnienia w całej Kanadzie.

Prawa osobiste

7. Każdy ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa i nie może być ich pozbawiony poza wyjątkami zgodnymi z podstawowymi zasadami sprawiedliwości.
8. Każdy ma prawo do ochrony przed nieuzasadnionymi rewizjami i konfiskatami.
9. Nikt nie może być arbitralnie zatrzymany lub uwięziony.
10. W przypadku aresztu lub zatrzymania każdy ma prawo: (a) do bezzwłocznego poinformowania o jego powodach, (b) do bezzwłocznego uzyskania adwokata,

udzielenia mu instrukcji oraz do poinformowania o tym prawie, (c) zastosowanie procedury habeas corpus dla stwierdzenia ważności zatrzymania, jeśli zatrzymanie to jest nielegalne.

11. Każda osoba oskarżona o przestępstwo ma prawo: (a) do poinformowania bez nieuzasadnionej zwłoki o charakterze przestępstwa; (b) do osądzenia w rozsądnym czasie; (c) do odmowy bycia świadkiem w rozprawie prowadzonej przeciwko niemu o to przestępstwo; (d) do uznawania za niewinną, dopóki nie zostanie jej udowodniona wina na sprawiedliwej i publicznej rozprawie przed niezależnym i bezstronnym trybunałem; (e) do wpłacenia rozsądnej kaucji, chyba że za odmową przemawiają uzasadnione powody; (f) poza przypadkami spraw z oskarżenia na podstawie prawa wojskowego rozstrzyganych przez trybunał wojskowy, do korzystania z rozprawy przed sądem przysięgłych, w sprawach, w których najwyższa kara za przestępstwo wynosi pięć lat pozbawienia wolności lub za które kara jest surowsza; (g) nie zostać uznana za winną na podstawie wszelkich działań lub zaniechań, które w czasie gdy nastąpiły nie stanowiły przestępstwa na mocy kanadyjskiego lub międzynarodowego prawa lub nie były uznane za przestępstwo zgodnie z powszechnymi zasadami prawa uznanymi przez społeczność międzynarodową; (h) w przypadku ostatecznego uniewinnienia od popełnienia przestępstwa, do niesądzenia za nie ponownie oraz w przypadku ostatecznego uznania za winną i ukarania za przestępstwo, do niekarania i niesądzenia za nie ponownie, (i) w przypadku uznania za winną przestępstwa, gdy kara za jego popełnienie uległa zmianie między jego popełnieniem, a wydaniem wyroku, do skorzystania z łagodniejszej kary.
12. Nikt nie może być poddany okrutnemu lub nadzwyczajnemu traktowaniu lub karaniu.
13. Świadek, który zeznaje w dowolnym postępowaniu ma prawo do niedostarczania dowodów obciążających go w innych postępowaniach z wyjątkiem zaskarżenia o krzywoprzysięstwo lub składanie sprzecznych zeznań.
14. Strona lub świadkowie w procesie, którzy nie rozumieją lub nie mówią w języku, w jakim jest prowadzony proces lub są głuche, mają prawo do korzystania z pomocy tłumacza.

Równość praw

15. (1) Każda osoba jest równa przed i wobec prawa i ma równe prawa do ochrony i korzystania z prawa bez dyskryminacji, a w szczególności bez dyskryminacji ze względu na rasę, pochodzenie etniczne i narodowe, kolor skóry, wyznanie, płeć, wiek, lub psychiczne czy fizyczne ułomności. (2) Ustęp (1) nie wyklucza podejmowania ustaw, programów lub działań, które mają na celu poprawę warunków życia grup lub osób znajdujących się w sytuacji pokrzywdzenia, włączając w to pokrzywdzonych ze względu na rasę, pochodzenie etniczne i narodowe, kolor skóry, wyznanie, płeć, wiek, lub psychiczne czy fizyczne ułomności.

Oficjalne języki Kanady

16. (1) Język angielski i francuski są oficjalnymi językami Kanady i mają równy status, równe prawa i przywileje w ich używaniu we wszystkich instytucjach Parlamentu i rządu Kanady. (2) Język angielski i francuski są oficjalnymi językami w Nowym Brunszwiku i mają równy status, równe prawa i przywileje w ich używaniu we wszystkich instytucjach legislatury i rządu Nowego Brunszwiku. (3) Nic w niniejszej Karcie nie ogranicza uprawnień Parlamentu i legislatur do wspierania równości statusu bądź posługiwania się językami angielskim lub francuskim.

16. 1 (1) Społeczność angielskojęzyczna i francuskojęzyczna w Nowym Brunszwiku mają równy status, równe prawa i przywileje, włączając w to prawo do oddzielnych instytucji edukacyjnych i kulturowych niezbędnych dla ochrony i wspierania tych społeczności. (2) Udział legislatury i rządu Nowego Brunszwiku w ochronie i wspieraniu statusu, praw i przywilejów określonych w ustępie (1) jest zagwarantowany.

17. (1) Każdy ma prawo posługiwania się językami angielskim lub francuskim podczas posiedzeń lub innych debat w Parlamencie. (2) Każdy ma prawo posługiwania się językami angielskim lub francuskim podczas posiedzeń lub innych debat legislatury Nowego Brunszwiku.

18. (1) Regulaminy, stenogramy i biuletyny Parlamentu są sporządzane i publikowane w językach angielskim i francuskim, a obie wersje językowe są równie miarodajne. (2) Regulaminy, stenogramy i biuletyny legislatury Nowego Brunswiku są sporządzane i publikowane w językach angielskim i francuskim, a obie wersje językowe są równie miarodajne.
19. (1) Języki angielski i francuski mogą być używane przez każdą osobę, w każdej sprawie i procesie przed każdym sądem ustanowionym przez Parlament. (2) Języki angielski i francuski mogą być używane przez każdą osobę, w każdej sprawie i procesie przed każdym sądem Nowego Brunswiku.
20. (1) Każdy członek społeczności w Kanadzie ma prawo komunikowania się i otrzymywania dostępnych usług od każdego naczelnego lub centralnego urzędu, Parlamentu lub rządu Kanady w językach angielskim lub francuskim i te same prawa przysługują mu w odniesieniu do urzędów innych instytucji w przypadku gdy: (a) zachodzi istotne zapotrzebowanie na komunikowanie się i usługi świadczone przez te urzędy w danym języku, lub (b) z natury urzędu uzasadnione jest komunikowanie się i świadczenie usług przez urzędy w obu językach, angielskim i francuskim. (2) Każdy członek społeczności Nowego Brunswiku ma prawo do komunikowania się i otrzymywania dostępnych usług od każdego urzędu legislatury lub rządu Nowego Brunswiku w językach angielskim i francuskim.
21. Nic w artykułach 16-20 nie znosi ani nie ogranicza żadnych praw, przywilejów czy obowiązków w odniesieniu do języków angielskiego i francuskiego lub jednego z nich, które funkcjonują i istnieją na mocy innych postanowień Konstytucji Kanady.
22. Nic w artykułach 16-20 nie znosi ani nie ogranicza żadnych pisanych lub zwyczajowych praw czy obowiązków, nabytych lub posiadanych tak przed, jak i po wejściu w życie niniejszej Karty, w odniesieniu do każdego języka, który nie jest językiem angielskim lub francuskim.

Prawa edukacyjne mniejszości językowych

23. (1) Obywatele Kanady, (a) których pierwszym wyuczonym i nadal rozumianym jest język angielskojęzycznej lub francuskojęzycznej mniejszości językowej społeczności prowincji, w której zamieszkują, lub (b) którzy otrzymali w Kanadzie podstawową edukację szkolną w językach francuskim lub angielskim i zamieszkują w prowincji, w której język w jakim odebrali edukację jest językiem angielskojęzycznej lub francuskojęzycznej mniejszości językowej społeczności prowincji, mają prawo, aby ich dzieci otrzymały podstawową i średnią edukację szkolną w tej prowincji w tym samym języku. (2) Obywatele Kanady, których dzieci otrzymały lub otrzymują w Kanadzie podstawową lub średnią edukację szkolną w językach angielskim lub francuskim mają prawo, aby wszystkie ich dzieci otrzymały podstawową i średnią edukację szkolną w tym samym języku. (3) Prawo obywateli Kanady ustanowione w ustępach (1) i (2) do otrzymania przez ich dzieci podstawowej i średniej edukacji szkolnej w językach angielskojęzycznej lub francuskojęzycznej mniejszości językowej społeczności prowincji (a) ma zawsze zastosowanie, gdy w prowincji liczba dzieci obywateli, którym przysługuje to prawo jest wystarczająca i daje podstawę do zagwarantowania edukacji mniejszości językowych z funduszy publicznych, (b) obejmuje, w przypadku gdy liczba dzieci to uzasadnia, prawo do otrzymywania takiej edukacji w ramach instytucji edukacyjnych dla mniejszości językowych z funduszy publicznych.

Gwarancje urzeczywistnienia

24. (1) Każdy, którego prawa i wolności zagwarantowane w niniejszej Karcie zostały pogwałcone lub zanegowane, ma prawo zwrócenia się do odpowiedniego sądu o zastosowanie środków, jakie sąd w danych okolicznościach uzna za właściwe. (2) Jeśli w postępowaniu na mocy ustępu (1) sąd uzna, że dowód uzyskano w sposób, który pogwałcił lub zanegował poszanowanie praw i wolności zagwarantowanych w niniejszej Karcie, dowód ten zostanie wykluczony, jeśli zostanie to dowiedzione biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności, a jego dopuszczenie do postępowania spowoduje dyskredytację wymiaru sprawiedliwości.

Ogólne

25. Gwarancje niektórych praw i wolności zawarte w niniejszej Karcie nie mogą być interpretowane w sposób pozwalający na zniesienie lub ograniczenie jakichkolwiek traktatowych lub innych praw i wolności przysługujących rdzennej ludności Kanady włączając w to: (a) wszelkie prawa i wolności uznane przez Królewską Proklamację z 7 października 1763 r., i (b) wszelkie prawa i wolności przysługujące im obecnie na mocy porozumień ziemskich lub które mogą być w ten sposób nabyte.
26. Gwarancje niektórych praw i wolności zawarte w niniejszej Karcie nie mogą być interpretowane w sposób pozwalający na zaprzeczenie istnienia innych praw i wolności istniejących w Kanadzie.
27. Niniejsza Karta ma być interpretowana w sposób zgodny z ochroną i wspomaganiem wielokulturowego dziedzictwa Kanady.
28. Niezależnie od postanowień zawartych w niniejszej Karcie, gwarantuje się równe prawa i wolności dla kobiet i mężczyzn.
29. Nic w niniejszej Karcie nie znosi ani nie ogranicza praw i przywilejów gwarantowanych przez Konstytucję Kanady, jakie przysługują szkołom wyznaniowym, szkołom oddzielnym lub mniejszości religijnych.
30. Postanowienia niniejszej Karty odnoszące się do prowincji, zgromadzenia ustawodawczego lub legislatury prowincji, odpowiednio odnoszą się do Terytorium Yukon i Terytoriów Północno-Zachodnich lub do ich stosownych władz ustawodawczych, zależnie od okoliczności.
31. Nic w niniejszej Karcie nie rozszerza uprawnień ustawodawczych żadnego organu ani władzy.

Zastosowanie Karty

32. (1) Niniejsza Karta ma zastosowanie: (a) do Parlamentu i rządu Kanady z uwzględnieniem wszystkich kwestii należących do kompetencji Parlamentu, włączając w to wszystkie sprawy odnoszące się do Terytorium Yukon i Terytoriów Północno-Zachodnich, (b) do legislatur i rządów poszczególnych prowincji z uwzględnieniem

wszystkich kwestii należących do kompetencji legislatur tych prowincji. (2) Niezależnie od postanowień ustępu (1), artykuł 15 nie będzie obowiązywał przed upływem trzech lat od wejścia w życie niniejszego artykułu.

33. (1) Parlament lub legislatura prowincji może wyraźnie zadeklarować w ustawie Parlamentu lub legislatury prowincji, zależnie od okoliczności, że ustawa lub jej przepisy będą obowiązywać, niezależnie od postanowień zawartych w artykule 2 i artykułach 7-15 niniejszej Karty. (2) Ustawa lub przepisy ustawy w odniesieniu, do której przyjęto deklarację podjętą na mocy niniejszego ustępu, ma takie działanie jakie miałyby, gdyby nie postanowienie Karty, o którym mowa w deklaracji. (3) Deklaracja podjęta na mocy ustępu (1) przestaje obowiązywać po pięciu latach od wejścia w życie, lub wcześniej w terminie w niej określonym. (4) Parlament lub legislatura prowincji może przywrócić ważność deklaracji przyjętej na mocy ustępu (1). (5) Ustęp (3) ma zastosowanie także w odniesieniu do przywrócenia ważności deklaracji na mocy ustępu (4).

Przywołanie

34. Niniejsza część może być przywoływana jako Kanadyjska Karta Praw i Wolności.

Załącznik nr 2

Kanada a konwencje MOP

Lista konwencji MOP ratyfikowanych przez Kanadę (tytuły angielskie)¹³⁵:

1. C1 – Hours of Work (Industry) Convention, 1919
2. C7 – Minimum Age (Sea) Convention, 1920
3. C8 – Unemployment Indemnity (Shipwreck) Convention, 1920
4. C14 – Weekly Rest (Industry) Convention, 1921
5. C15 – Minimum Age (Trimmers and Stokers) Convention, 1921
6. C16 – Medical Examination of Young Persons (Sea) Convention, 1921
7. C22 – Seamen's Articles of Agreement Convention, 1926
8. C26 – Minimum Wage-Fixing Machinery Convention, 1928
9. C27 – Marking of Weight (Packages Transported by Vessels) Convention, 1929
1. C29 – Forced Labour Convention, 1930 (konwencja fundamentalna)
2. C32 – Protection against Accidents (Dockers) Convention (Revised), 1932
3. C45 – Underground Work (Women) Convention, 1935 (wypowiedziana w 1978 roku)
4. C58 – Minimum Age (Sea) Convention (Revised), 1936
5. C63 – Convention concerning Statistics of Wages and Hours of Work, 1938
(wypowiedziana w 1995 roku)
6. C68 – Food and Catering (Ships' Crews) Convention, 1946
7. C69 – Certification of Ships' Cooks Convention, 1946
8. C73 – Medical Examination (Seafarers) Convention, 1946
9. C74 – Certification of Able Seamen Convention, 1946
10. C80 – Final Articles Revision Convention, 1946
11. C87 – Freedom of Association and Protection of the Right to Organize Convention,
1948 (konwencja fundamentalna)
12. C88 – Employment Service Convention, 1948

¹³⁵ Lista przygotowana na podstawie danych zaczerpniętych z Oficjalnej strony internetowej Ministerstwa Pracy Kanady (Human Resources and Skills Development Canada), <http://www.hrsdc.gc.ca>, dostęp: 13.09.2012 r. z uwzględnieniem danych z Oficjalnej strony internetowej MOP, <http://www.ilo.org>, dostęp: 13.09.2012 r.

13. C100 – Equal Remuneration Convention, 1951 (konwencja fundamentalna)
14. C105 – Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (konwencja fundamentalna)
15. C108 – Seafarers' Identity Documents Convention, 1958
16. C111 – Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (konwencja fundamentalna)
17. C116 – Final Articles Revision Convention, 1961
18. C122 – Employment Policy Convention, 1964
19. C147 – Merchant Shipping (Minimum Standards) Convention, 1976
20. C160 – Labour Statistics Convention, 1985
21. C162 – Asbestos Convention, 1986
22. C182 – Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (konwencja fundamentalna)

Lista fundamentalnych konwencji MOP nieratyfikowanych przez Kanadę¹³⁶ (tytuły angielskie):

1. C98 – Right to Organize and Collective Bargaining Convention, 1949
2. C138 – Minimum Age Convention, 1973

¹³⁶ Lista przygotowana na podstawie danych zaczerpniętych z Oficjalnej strony internetowej Ministerstwa Pracy Kanady (Human Resources and Skills Development Canada), <http://www.hrsdc.gc.ca>, dostęp: 13.09.2012 r. z uwzględnieniem danych z Oficjalnej strony internetowej MOP, <http://www.ilo.org>, dostęp: 13.09.2012 r. Według *Konstytucji MOP* każde Państwo-Członek tejże organizacji ma obowiązek respektowania podstawowych zasad zawartych w fundamentalnych konwencjach MOP niezależnie od tego, czy dokonał ich ratyfikacji.